

บรรณานุกรม

"กฎมณเฑียรบาล," กฎหมายตราสามดวง. 5 เล่ม พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา,
2515. เล่ม 1.

กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ พระนิพนธ์สมเด็จพระ
กรมพระปรมาภิไธยวชิราวุธ และวินิจฉัยเรื่องกฤษฎาสอนน้อง พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ธนบุรี : สารศึกษาการพิมพ์,
2516. (คณะกรรมการจัดงานวันสารทศกัณฐ์ภาคทักษิณ พิมพ์มณฑลเกล้าฯ ถวาย
ในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดพิชัยญาติการาม
วันที่ 18 ตุลาคม พุทธศักราช 2516).

กมวันนะคดี. "คำนำ," ท้าวสีทัน. เวียงจันทน์ : กมวันนะคดี, 2511 (พิมพ์เป็น
ภาษาลาว).

กาญจนาคพันธุ์ [ขุนวิจิตรมาตรา]. ภูมิศาสตร์วัคไโพธิ์. พระนคร : สานส์สวรรค์,
2509.

กิ่งแก้ว อัครดากร. วรรณกรรมจากบ้านโน ("เอกสารการนิเทศการศึกษา," ฉบับที่
111/2513). พระนคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2513.

กินส์เบิร์ก, เฮนรี คี. "เรื่องพระสุนทรในขอเขียบ," มโนหรานีบา ฉบับวัคมีชิต-
มาวาส สงขลา. สงขลา : วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา และวิทยาลัยครู
สงขลา, 2513.

กุหลาบ มลลิกะมาส. "นิทานชาวบ้าน," สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ 1.
พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2507.

คมคาย นิลประภัสสร. "บทละครว่าเป็นวรรณคดีหรือไม่," วิทยานิพนธ์ปริญญามหา-
บัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2498.
(พิมพ์ค.ค.)

"คำอ่านจารึกเขาสมณภู," คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย. พระนคร : ศิลปา-
บรรณาการ, 2514.

จารึกพ่อขุนรามคำแหง ศิลปจารึกสุโขทัยหลักที่ 1. พระนคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์,
2512. (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราช-
ทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์นำ ทองคำวรรณ ณ เมรุวัดสระเกษวรมหาวิหาร
เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2512).

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. "พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาติชาดก,"
พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์ศรี, 2493,
เล่ม 1.

ฉันทิชัย กระแสร์สินธุ์. กวีโวหาร โบราณคดี. พระนคร : ก้าวหน้า, 2503.

เฉลิม มากนวล. การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป. ("เอกสาร
การนิเทศการศึกษา," ฉบับที่ 167). กรุงเทพฯ : หน่วยงานนิเทศก
กรมการฝึกหัดครู, 2518.

ชุมนุมเรื่องพระลอ. พระนคร : กรมศิลปากร, 2508. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพอำมาตย์เอก พระชดิษรฐบดี (อานาจ รมยานนท์) ณ
เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 20 มกราคม พ.ศ.2508).

ฐานิสร์ ชาคริตพงศ์. "ความรูเรื่องชาดก," อักษรสาร. พระนคร : คณะอักษร-
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515. (พิมพ์เนื่องในโอกาส งานส
ศาสตราจารย์ 9 กันยายน 2515).

คำทรงราชานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์.

พระนคร : ศิวพร, 2503. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 26 เมษายน พุทธศักราช 2502).

_____ . "ตำนานเสภา," เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493.

_____ . ตำนานละครอิเหนา. พระนคร : คลังวิทยา, 2507.

_____ . คำราฟ่อนรำ. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในวาระพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ณ พระเมรุทองสนามหลวง เมื่อเดือนธันวาคม 2466).

_____ . "นิทานเรื่องนางมโนห์รา," บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2512.

_____ . "พระนิพนธ์คำนำ," ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2499. ภาค 1.

_____ . "อธิบายเรื่องบทละครครั้งกรุงเก่า," บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2512.

ไตรภูมิพระร่วง. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

ทวาทศมรด. พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2505.

ธนิต อยู่โพธิ์. "กำเนิดนาฏศิลป์ไทย," รวมปาฐกถาฝ่ายวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517.

ชนิศ อยู่โพธิ์. นิทานวรรณคดี. พระนคร : ศิวพร, 2508. (พิมพ์เนื่องในวันที่ 20 ตุลาคม 2508).

_____. "คำนำ," บทละครเรื่องมโนห์รา กรมศิลปากรสร้างบท. พระนคร : กรมศิลปากร, 2498.

_____. ศิลปะละครเวที หรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย. พระนคร : ศิวพร, 2516. (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โปรดให้พิมพ์ในงานฉลองพระชนมายุ 5 รอบ ณ วันที่ 29 เมษายน 2516).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ (ผู้แปล). จดหมายเหตุลาลูแบร์. 2 เล่ม. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515. เล่ม 1.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, กรมหมื่น. "ครุ ลหุ," วรรณคดีสาร, 2 (มีนาคม, 2497),

นรินทร เทวี, กรมหลวง. จดหมายเหตุความทรงจำ และพระราชวิจารณ์ในพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2501. (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 26 ตุลาคม 2501).

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ เจ้าฟ้ากรมพระยา. ชุมนุมบทละครและ
บทกลอนเสียด. พระนคร : กรมศิลปากร, 2506. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ใน
งานฉลองครอบรอบปีแห่งวันประสูติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรม-
พระยานริศรานุกิตติวงศ์ เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2506).

_____. บันทึกความรู้อย่างต่าง ๆ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรม
พระยานริศรานุกิตติวงศ์ ประทานพระยาอนุমানราชชน. 5 เล่ม. พระนคร :
สมาคมสังคมนักคิดค้นหนังสือแห่งประเทศไทย, 2506. เล่ม 1.

นิยั๑คา สารีภ๑ก๑ติ. "๑วามสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภ๑การ๑ะ," ๑วิทยาน๑พน๑
ป๑ริ๑อ๑ย๑มาหา๑บั๑ติ๑ศ๑ค แ๑นภ๑วิชาภ๑ษาไทย บั๑ติ๑ศ๑ค๑วิทยาลัย จุฬ๑าลงภ๑รณ๑มหา๑วิทยาลัย
2515. (อ๑ก๑สำ๑เนา.)

น๑ร๑น๑คร ๑ว๑มา๑ร๑ค, และ๑ค๑ณะ. ป๑ระ๑วั๑การ๑ร๑น๑ค๑ไทย. 4 เล๑ม. ภ๑ระ๑น๑คร : ๑โรงพ๑มพ๑
พ๑ร๑ย๑ภ๑จ, ม.ป.ป. เล๑ม 2.

๑บทกล๑นกล๑อม๑เด็ก ๑บทปล๑อบ๑เด็ก และ๑บท๑เด็ก๑เล่น. ภ๑ระ๑น๑คร : ๑โรงพ๑มพ๑สมา๑คม๑สัง๑ค๑
๑ศาส๑ทร๑แห๑ง๑ประ๑เศ๑ศ๑ไทย, 2511. (พ๑มพ๑เป็น๑อน๑สร๑ณ๑ใน๑งาน๑ณ๑า๑ป๑น๑ภ๑จ๑ศ๑พ๑นา๑ง-
๑จ๑น๑ท๑น๑มา๑ศ (๑ชั้น ๑ข๑ว๑อ๑ชั้น) ๑ณ เม๑รุ๑วั๑ค๑เท๑พ๑ศ๑ร๑น๑ทร๑าว๑าส ๑วัน๑ที่ 28 ๑ตุ๑ลา๑คม
๑พ๑ุ๑ธ๑ศ๑ก๑ร๑าช 2511).

๑บท๑ละคร๑ค๑ร๑ง๑กร๑ง๑เก๑า๑เร๑ื่อ๑นาง๑ม๑โน๑ห๑ราและ๑สัง๑ข์๑ทอง. ภ๑ระ๑น๑คร : ๑ศ๑ล๑ป๑า๑บรร๑ณา๑การ,
2512.

๑บท๑ละ๑คน๑เร๑ื่อ๑ม๑โน๑ห๑รา ๑ภ๑ร๑ม๑ศ๑ล๑ป๑า๑กร๑สร๑้าง๑บท. ภ๑ระ๑น๑คร : ๑โรงพ๑มพ๑ม๑ร๑ง๑เร๑ื่อ๑ช๑ร๑ร๑ม,
2498.

๑ประ๑ค๑อง ๑น๑ม๑มา๑น๑เท๑ม๑น๑. ๑ล๑ก๑ษ๑ณะ๑ว๑ร๑ณ๑ภ๑การ๑ม๑ภาค๑เท๑น๑อ. ๑ภ๑ร๑ง๑เท๑พ๑า : ๑สมา๑คม๑สัง๑ค๑
๑ศาส๑ทร๑แห๑ง๑ประ๑เศ๑ศ๑ไทย, 2517.

๑ประ๑ค๑อง ๑สะ๑สม, และ๑เ๑อ๑ม๑พร ๑ภ๑จ๑ว๑วิ๑ฒ๑น๑กล๑. "๑ค๑ค๑ช๑า๑บ้าน๑น๑ม๑บท๑กล๑อม๑เด็ก," ๑ภ๑ร๑อง-
๑ภ๑ษาและ๑ว๑ร๑ณ๑ภ๑การ๑ม. ๑ภ๑ร๑ง๑เท๑พ๑า : ๑ช๑ม๑น๑ม๑ว๑ชา๑ภ๑การ๑ค๑ณะ๑อ๑ภ๑ษ๑ร๑ศาส๑ทร๑
๑จุฬ๑าลงภ๑ร๑ณ๑มหา๑วิทยาลัย, 2516.

๑ป๑ระ๑ช๑ม๑ศ๑ล๑า๑จาร๑ภ๑การ๑ภ๑การ๑ที่ 1. ภ๑ระ๑น๑คร : ๑ภ๑ร๑ม๑ศ๑ล๑ป๑า๑กร, 2500.

๑ป๑ระ๑เส๑ร๑ิ๑ฐ ๑ณ ๑น๑คร (๑ม๑ู๑ร๑า๑บ๑ร๑วมและ๑อ๑ร๑ิ๑บ๑า๑ย). ๑โค๑ด๑ง๑น๑ิ๑ร๑าศ๑ทร๑ภ๑ญ๑ช๑ย. ภ๑ระ๑น๑คร :
๑สมา๑คม๑ภ๑ษาและ๑หน๑ง๑ส๑ื่อ๑แห๑ง๑ประ๑เศ๑ศ๑ไทย, 2503.

ปราณี ขวัญแก้ว. วรรณคดีชาวบ้านจาก"บุคคำ" คำบทรอนพิบูลย์. ("เอกสารการ
นิเทศการศึกษา," ฉบับที่ 172). กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรม-
การฝึกหัดครู, 2516.

ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมกแห่งชาติ. 2 เล่ม. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2499.

พ. ณ ประมวญมารค [ม.จ. จันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้] (ผู้รวบรวม). กำสรวลศรีปราชญ์-
นิราศนรินทร์. พระนคร : แพรวพิทยา, 2511. "อ่านกำสรวลศรีปราชญ์."

พระมหานาค วัดท่าทราย. บณโณวาทคำฉันท์. พระนคร : กรมศิลปากร, 2503.

พลอย. พระสุน. 6 เล่ม. พระนคร : โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ, ร.ศ. 108.

พิริยะ ไกรฤกษ์. พุทธศาสนนิทานที่เจดีย์จุลปะโทน. แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ
ดิสกุล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์ 2518.

"เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา," สิบกว่า. รวบรวมและคำอธิบายประกอบโดย
พ. ณ ประมวญมารค [ม.จ. จันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้]. พระนคร : แพรวพิทยา
2498.

เพลงเออ, เวาน์. ควยปัญญาและความรัก. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย, 2519.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. "ความเป็นมาของโนรา," หนังสือประกอบการแสดงนาฏศิลป์และ
ดนตรีไทย. พระนคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2515.

_____ (ผู้รวบรวมเรียบเรียง). โนรา. พระนคร : โรงเรียนสตรีฝึก-
หัดครูสงขลา, 2508.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ศกนศลา. พระนคร : ศิลปาบรรณา
การ, 2503. หน้า 38-53, "กล่าวถึงนาฏกะ."

มณี พยอมยงค์. ประวัติและวรรณคดีล้านนา. เชียงใหม่ : มลนิธิศาสตร์จารย์-
คร.หม่อมหลวงคุย ชมสาย, 2513.

มนตรี ตราโมท. การละเล่นของไทย. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2497.

มโนหรานิมาต ฉบับวัดชัยติมาวาส สงขลา. สงขลา : วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา
และวิทยาลัยครูสงขลา, 2513.

มหามกุฏราชวิทยาลัย(ผู้แปล). พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2500 ปีที่ล่วงแล้ว. 2 เล่ม.
พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2503.

_____. พระอัมมปัทมสุทธาแปล. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
2514. ภาค 5.

มะโนรา. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2499. (พิมพ์แจกใน
งานพระราชทานเพลงศพลดวงเมธีนฤปกร และจัดจำหน่ายเพื่อหาเงินสมทบ
ทุน "ประเสนซิค").

วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา. แผนกวิชาภาษาไทย. คศิชาบ้าน อำเภอสทิงพระ
อำเภอรโนค. สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, 2513.

ศิลปากร, กรม. งานสังคีตนิยม. พระนคร : กรมศิลปากร, 2494.

ศรีสุเรนทร์, กรมหมื่น. โคลงถวายพระเพลิงพระอัฐิพระเจ้าหลวง. พระนคร :
โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2512. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
รองอำมาตย์ตรีศิริ จรูญเวสม์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวรวิหาร
วันที่ 30 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2512).

สมชัย อนุমানราชชน. การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา. พระนคร : โรงพิมพ์
ไทยเชม, 2493.

สมภพ ภิรมย์. "คำนำ," กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี กฤษฎาสอนน้อง—
คำฉันท์ พระนิพนธ์สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส และวินิจฉัยเรื่อง
กฤษฎาสอนน้อง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
ธนบุรี : สารศึกษาการพิมพ์, 2516. หน้า (1)–(6). (คณะกรรมการจัด
งานวันสารทศกัญญาภาคทักษิณพิมพ์นเกล้าฯ ถวายในการเสด็จพระราชดำเนิน
พระราชทานฉาพระกรุณ ณ วัดพิชัยญาติการาม วันที่ 18 ตุลาคม พุทธศักราช
2516).

สุกิจ นิมมานเหมินท์. "คำนำ," สังข์ศิลป์ชัย กลอนสวด. พระนคร : โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2512. หน้า ก–จ (คุรุสภาพิมพ์แจกในงานพระกรุณพระราชทาน
ณ วัดเสนาสนาราม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันพฤหัสบดีที่ 30 ตุลาคม 2512).

สุทัศน์ สิริส่วย. "พระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงในการตั้งสถาบันการปกครอง
ชาติไทย," หนังสืออนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช. พระนคร : โรงพิมพ์
มิตรสยาม, 2513. (จังหวัดสุโขทัยจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกการเปิดอนุสาวรีย์—
พ่อขุนรามคำแหงมหาราช 2513).

สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "มโนหรานิพาคในทัศนะของข้าพเจ้า," มโนหรานิพาค ฉบับวัด
มณีมาวาส สงขลา. สงขลา : วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา และวิทยาลัย
ครูสงขลา, 2513.

_____ . "เรื่องนางมโนหราเกี่ยวกับการเล่นโนราของบักขี้ไถหรือไม่,"
มโนหรานิพาค ฉบับวัดมณีมาวาส สงขลา. สงขลา : วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา และวิทยาลัยครูสงขลา, 2513.

สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์. "ศัพท์ภาษาไทยที่ปรากฏในทะเลครั้งกรุงเก่าเรื่องนาง-
มโนห์รา," มโนหรานิบาต ฉบับวิกรมขนิมมาวาส สงขลา. สงขลา : วิทยาลัย
วิชาการศึกษาสงขลา และวิทยาลัยครูสงขลา, 2513.

สุภัทรทิศ ติศกุล, หม่อมเจ้า. ประวัติย่อศิลปดังกา ชาว ขอม. กรุงเทพฯ : กรุง-
สยามการพิมพ์, 2515.

เสฐียรโกเศศ [พระยาอนุমানราชชน]. พื้นความหลัง. 4 เล่ม. พระนคร :
ศึกษิตสยาม, 2511. เล่ม 3.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป [พระยาอนุমানราชชน, และพระสารประเสริฐ].
เมืองสุวรรณภูมิ และเมืองสาเกต. พระนคร : บรรณาคาร, 2515.

เสนาหา บุญยรักษ. วรรณกรรมคำขอของภาคเหนือ. ("เอกสารการนิเทศการ-
ศึกษา," ฉบับที่ 176). กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการ-
ฝึกหัดครู, 2519

อิสรานภาพ (อน) พระยา. พระสุนทรคำฉันท์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา 2516.

Banerji, Sures Chandra. A Companion to Sanskrit Literature. Delhi:
Motilal Banarsidass, 1971.

Bhattacharya, Cri Janaranjan (tr.). "Story of Sudhana and Kinnari,"
Journal of the Buddhist Text and Authropological Society.
edited by Sarat Chandra Das. Vol.VI, Part IV(1898), pp.15-8.

Cowell, E.B., and Neil, R.A. "Preface," Divyāvādāna. London : Cam-
bridge University Press, 1886.

Dayal, Har. The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature.

Delhi : Motilal Banarsidass, 1970.

Farquhar, J.N. An Outline of the Religious Literature of India.

London : Oxford University Press, 1920.

Finot, Louis. "Recherches sur la Littérature Laotienne," Bulletin d'Ecole Francaise d'Extrême-Orient, Tome XVII, No.5 (1917).

India. Ministry of Information and Broadcasting. Publications Division. The Way of the Buddha.

Jones, J.J.(tr.). The Mahāvastu. 3 vols. London : The Pāli Text Society, 1973.

Keith, A Berriedale. A History of Sanskrit Literature. London : Oxford University Press, 1966.

Malalasekera, G.P. Dictionary of Pāli Proper Names. London : The Pāli Text Society, 1960. pp. 1143-4, "Sirimā."

Müller, F. Max.(tr.). Satapatha-Brāhmana ("The Sacred Books of the East," XIIIV). Delhi : Motilal Banarsidass, 1966.

Nariman, J.K. Literary History of Sanskrit Buddhism. Delhi : Motilal Banarsidass, 1972.

Poussin, L. de la Vallée. "Mahāvastu," Encyclopaedia of Religion and Ethics. edited by J. Hastings. VIII (1915).

Ralston, W.R.S. (tr.). Tibetan Tales. London : Kegan Paul, Trench, Trubner, 1906.

Sastrin, Haraprasad. Indian History Quartely. (1925), Vol.I.

Senart, E. "Preface," Le Mahāvastu. 3 tomes. Paris : Autorisation du Grand des Sceaux A l'Imprimerie Nationale, 1882.

"Sudhanakumāra," Divyāvadāna. edited by E.B. Cowell and R.A. Neil. London : Cambridge University Press, 1882.

Thomas, Edward Joseph. The History of Buddhist Thought. London : Routledge & Kegan Paul, 1953.

Vaidya, F.L. "Introduction," Divyāvadāna. Darbhanga : The Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, 1959.

Weeraratne, W.G. "Avadāna," Encyclopaedia of Buddhism. edited by G.P. Malalasekera. II (1967).

_____. "Avadāna Kalpalatā," Encyclopaedia of Buddhism. edited by G.P. Malalasekera. II (1967), 398.

Winternitz, Maurice. A History of Indian Literature. Calcutta : The University of Calcutta, 1927. Vol. II.

ภาคผนวก

ผนวก ก.

เพลงพื้นเมืองและเพลงกล่อมเด็ก

1. เพลงพื้นเมือง

เพลงพื้นเมือง เป็นประเภทหนึ่งของคติชาวบ้าน (Folklore) เป็นเพลงที่ชาวบ้านร้องกันตามท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่นก็ผิดแผกแตกต่างกันไปตามความนิยม นายมนตรี ตราโมท ได้อธิบายถึงลักษณะของเพลงพื้นเมืองไว้ในหนังสือการละเล่นของไทยตอนหนึ่งว่า

ส่วนเพลงที่เรียกว่าเพลงพื้นเมือง หมายถึง เพลงของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็ประพันธ์แบบแผนการร้องเพลงของตน ไปตามความนิยม และสำเนียงภาษาพูดที่เพี้ยนแปร่งแตกต่างกัน เพลงแบบนี้มักจะนิยมร้องกันในเวลาเทศกาล หรืองานที่มีการชุมนุมคนในหมู่บ้านมารวมรื่นเริงกันชั่วคราว เช่น ทรุษสงกรานต์ ขึ้นปีใหม่ หอตกธรีน หอคนาป่า และในเทศกาลลงแขกเอาแรงกันในกิจอันเป็นอาชีพ เช่น เกี่ยวข้าว นวดข้าว เป็นต้น เพลงที่ต่างถิ่นต่างประพันธ์ทำนอง และถ้อยคำไปตามความนิยมและสำเนียงพคนั้น แต่ละเมืองแต่ละตำบลก็ย่อมผิดแผกแปลกกันไปตามพื้นของเมืองและตำบลนั้น ๆ เพลงพวกนี้ไค่มีงักวักอยู่ในความทรงจำของชาวเมืองสืบต่อดลมาเป็นชั้น ๆ อย่างแนแนพนคามดินที่อยนั้น ๆ จึงเรียกกันวว่าเพลงพื้นเมือง เพลงชนิดนี้เป็นเพลงที่มีทำนองงายและเหมาะแก่สำเนียงของชาวเมือง ไมคองมีเครื่องดนตรีสิ่งใค้ประกอบ... เครื่องประกอบจึงหะวะก็ไซ้เพียงคยมือเทานั้น¹

¹ มนตรี ตราโมท, การละเล่นของไทย (พระนกร : โรงพิมพ์พระจันทร์ 2497), หน้า 50-51.

นายมนตรี ตราโมท ได้กล่าวถึง เพลงพื้นเมืองที่มีอยู่ในประเทศไทยว่า เห็นจะมีหลายชนิด ส่วนเท่าที่รู้จักและพบหลักฐาน มีดังนี้

เพลงโคราช	เพลงเทพทอง
เพลงฉ่อย	เพลงอีแซว
เพลงเรือ	เพลงสวรงค์
เพลงเกี่ยวข้าว	เพลงพาคควาย
เพลงส่งฟาง	เพลงชาวเหนือ
เพลงพินฐาน	เพลงชาวใต้
เพลงเขนก้า	เพลงแฉวงแคน
เพลงรำเคียว	เพลงแฉวงซอ
เพลงพวงมาลัย	เพลงควงคอกไม้
เพลงชาวไร่	เพลงล่องโขง
เพลงระบำ	เพลงบอก
เพลงบานนา	เพลงกำพริค
เพลงปรบไถ	ฯลฯ ¹

ส่วนเพลงพื้นเมืองประเภทที่มีเนื้อร้อง เป็นเรื่องพระสุธน-นางมโนห์รา รวมอยู่ด้วยนั้นได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก

2. เพลงกล่อมเด็ก

เพลงกล่อมเด็กมีทุกชาติทุกภาษา ² เฉพาะในประเทศไทยเพลงกล่อมเด็กต่าง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51-52.

² ประคอง ะสม และเอี่ยมพร กิจวิวัฒน์กุล, "คติชาวบ้านในบทกล่อมเด็ก," กรอภาษาและวรรณกรรม (กรุงเทพฯ : ชมรมวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 130.

จากเพลงพื้นเมืองชนิดอื่นหลายประการ กล่าวคือ เพลงกล่อมเด็กมีอยู่ทุกท้องถิ่น ส่วนเพลงพื้นเมืองชนิดอื่นบางชนิด มีเฉพาะบางท้องถิ่นเท่านั้น เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการแต่งก็ต่างกัน เพลงพื้นเมืองชนิดอื่นแต่งขึ้นเพื่อใช้ร้องในเวลาเทศกาล หรืองานที่ผู้คนในหมู่บ้านมาชุมนุมรื่นเริงกัน ส่วนเพลงกล่อมเด็กมีความมุ่งหมายจะให้เด็กเกิดความเพลิดเพลินและหลับไปในที่สุด ส่วนเพลงพื้นเมืองชนิดอื่น "...ก็ดูเหมือนจะมีอยู่อย่าง เกี่ยวไม่ว่าทำนอง เพลงชนิดใด คือเรื่องผู้ชายเกี่ยวผู้หญิง แล้วผู้หญิงก็ตอบหรือซักถาม หรือว่าผู้ชายให้เจ็บ ๆ เท่านั้น" ¹

เนื้อเรื่องของ เพลงกล่อมเด็กนั้นมีทุกประเภทตั้งแต่บทพรรณนาเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึก ธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ไปจนถึงเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และนำมาจากนิทานชาวยุโรป ดังตัวอย่างเช่น

ลมพัดเอ๋ย	พัคมารวยริน
หอมดอกขมิ้น	หอมกลิ่นมาแล้วทูนหัว
เจ้าสาวสวยสาวของเรียมเอ๋ย	อยู่ที่ไหนเลยไม่เห็นตัว
หอมกลิ่นมาแล้วพอนหัว	คิดตัวนางมาเอ๋ย ²

¹ มนตรี ตรีโมท, เรื่องเคิม, หน้า 51.

² บทกลอนกล่อมเด็ก บทปลอญเด็ก และบทเด็กเล่น (พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2511), หน้า 18. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานอาปณกิจศพนางจันทนุมาศ (สิ้น ขวัญสิน) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2511).

เจ้าเนื่อละมุนเอย
แม่มิไต่ผไทคอง
ทองคี่เจ้าคนเคี้ยวเอย ฯ¹

เนื่อเจ้าอนเหมือนสำลี
เนื่อเจ้าจะหมองศรี

เจ้าทรมสงวนเอย
แม่มิให้โงมงามไปตามเพื่อน

สงวนเจ้าไวแค้นเรื้อน
อยู่เรื้อนเจ้าคนเคี้ยวเอย ฯ²

ฯลฯ

รักเอยรักโบสถ์
เจ้าขุนทองไปปลน
คคขาวออกใส่หอ
เขาก็เล้าลือมา
เหลือแถกระกุกแกว
ขุนศรีจะถือนัทร
ถือนายเรื่อหงส์

มีคนโตนคอยเจ็ดคน
ปานฉนี้ไม่เห็นมา
จะถอเรื่อออกไปหา
ว่าเจ้าขุนทองตายแล้ว
เมียรักจะไปปลง
ยุกระบัตร์ถือธง
ปลงศพเจ้าพอนา ฯ³

การที่แต่งเนื้อร้องเป็นเรื่องราวนั้น เนื่องจากเพลงกล่อมเด็กมีจุดมุ่งหมายจะ
ให้เด็กเกิดความเพลิดเพลิน และหลับไปในที่สุดกึ่งที่กล่าวไว้แล้วข้างบน ฉะนั้นจึงจำ-
เป็นต้องหาหรือยกเป็นเรื่องราวมาเล่าให้ฟัง ในตอนแรกอาจเล่าซ้ำเรื่องเดิม ต่อมาก็
หาเรื่องอื่นมาเปลี่ยนเพื่อมิให้เบื่อหน่าย จากนั้นก็คิดค้นแปลงเอาทำนองเพลงแทรกเข้า
ไปให้เกิดความไพเราะทำให้เด็กหลับง่ายยิ่งขึ้น จึงเกิดเป็นเพลงกล่อมเด็กควยจุคประ-
สงค์ดังกล่าวนี

1 เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า 1.

2 เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า 5.

3 เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า 13.

ผนวก ข.

ประเภทของละครที่แสดง เรื่องนางมโนห์ราครั้งกรุงเก่า

ศิลปะทางดนตรีและ การฟ้อนรำ เป็นที่รู้จักและนิยมในหมู่คนไทยมาแต่ครั้งโบราณแล้ว คุ้มมีหลักฐานปรากฏในหนังสือต่าง ๆ เช่น

ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กล่าวถึงอุปนิสัยของชาวสุโขทัยไว้ตอนหนึ่งว่า "เมื่อจักเข้ามาเวียงเรียงกันแคะรูดนุกพัน เท้าหัวลาน กีบงคักกลองควยเสียงพาทย์เสียงพิณเสียงเลื่อนเสียงขับ ใครจักมักเล่นเล่น ใครจักมักหัวหัว ใครจักมักเลื่อนเลื่อน" ¹

ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง กล่าวพรรณนาไว้ตอนหนึ่งว่า "บาง เคนบางรำบาง ฟ้อน บางระบำรลือเพลงครุยกคนกรี บางคีตบางตี บางตีบาง เป่าบางขับ" ²

และในศิลาจารึกของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่หนึ่ง แห่งกรุงสุโขทัย ได้พรรณนาถึงการสมโภชรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมนภูฏ เมื่อ พ.ศ. 1925 ว่า "ยอมเรียงชันหมากพลบชาพิลมะระบำ เคนเล่นทุกฉัน คุ้มเสียงอันสาธุการบูชา อีกควยครุยกพาทย์ของกลอง" ³

¹ จารึกพ่อขุนรามคำแหง ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 (พระนคร : กรมสยามการพิมพ์, 2512), หน้า 21. (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์รณงค์ ทองคำวรรณ ณ เมรุวัดสระเกศวรมหาวิหาร เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2512).

² ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 87

³ "คำอ่านจารึกเขาสุมนภูฏ," คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2514), หน้า 398.

ศิลปะทางดนตรีและการฟ้อนรำที่ปรากฏตามหลักฐานดังกล่าวนี้ แสดงถึงการรื้อรำทำ เพลงทั่ว ๆ ไปเท่านั้น มิได้มีข้อความอันใดที่บ่งว่า เป็นการ เล่นเป็น เรื่อง เป็นราวตาม ลักษณะการแสดงที่เรียกว่า "ละคร" เลย หากว่า จะมีการแสดงก็ไม่มีหลักฐานอันใด ปรากฏมาจนกระทั่งสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงปรากฏหลักฐานว่า การแสดง ละครนั้นเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างแพร่หลาย มีข้อความปรากฏใน จดหมายเหตุของ เมอสีเออร์ เคอลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เล่าถึงการละเล่นของคนไทยในสมัยนั้นว่ามี โขน กับระบำเล่นในงานศพ รวมทั้งงานอื่นอีกบ้าง ส่วนละครเล่นในงานสมโภช ตัวละครเป็น ชายล้วน¹ การแสดงแต่ละเรื่องใช้เวลาจนถึง 3 วัน โดยเริ่มตั้งแต่ 8.00 นาฬิกา ถึง 19.00 นาฬิกาทุกวัน²

ตามหลักฐานที่มีในจดหมายเหตุของ เมอสีเออร์ เคอลาลูแบร์ ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า การแสดงละครน่าจะมีก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรืออย่างน้อยก็มี แสดงก่อนที่ ลาลูแบร์ จะเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏว่ามีบทละคร เรื่องใดที่มีหลักฐานยืนยันว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เหลือตกทอดมาจนถึง ปัจจุบันเลย

ในค่านวรรณคดีไทย เราพบคำว่า "ละคร" เป็นครั้งแรกในหนังสือมดฺโตวาท คำฉันท์ ซึ่งพระมหานาควิคิตาทราย แต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พรรณนาถึง มหรสพต่าง ๆ ที่แสดงในงานสมโภชรอยพระพุทธรูป สวรรบุรี ในครั้งนั้นว่า

¹ ละครรำของไทยที่ใช้ตัวแสดงเป็นชายล้วน ได้แก่ละครชาตรี และละครนอก.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (ผู้แปล), จดหมายเหตุ ลาลูแบร์ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515) เล่ม 1, หน้า 209-11.

บัคการมโหระศ-	พกิให้ขึ้นประนัง
กลองโชนตระโพนคัง	ก็คังตระคำเนินกรู
ฤณีเสมอลา	กระบิลพาดสองสุ
เสวทรานิลาคู	สัပ္ยทพันธนา
ตระมกัแสบกไฟ	จิตรสรุอรุสุรา
ถวายควงชิกาพงา	อมเรศเฉลิมงาน
ลกรกั ^๒ พอรอง	สุรศัพทกรับชาน
ฉับฉ่าที่กำนาน	อนิรุททินรี ¹

จากข้อความที่พระมหานาคพรตนาไว้ในหนังสือบุดโฆวาทคำฉันท์ข้างคณนี้ เป็นหลักฐานยืนยันไควว่า ละครมีแสดงแนมอนในสมัยพระเจ้าอยหัวบรมโกศ ส่วนเรื่องที่ใช่แสดงที่กล่าวไว้ว่าแสดงเรื่องอนิรุทและทินรีนั้น เข้าใจว่าคงมีผู้นำเอาเรื่องราวจากหนังสืออนิรุทคำฉันท์ ซึ่งแต่งเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมาดัดแปลงเป็นบทละคร ซึ่งอย่างซำกักงราวสมัยพระเจ้าอยหัวบรมโกศ และบทละครนี้คงจะเป็นต้นเค้าของบทละครเรื่องอลรุต พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอีกควย ส่วนคำที่เอ่ยถึงว่า "ทินรี" จะหมายถึงบทละครเรื่องนางมโนห์ราที่แต่งครั้งกรุงเก่า หรือไม่นั้นยังเป็นปัญหาอยู่ นายชินิต อยุโพธิ์ ได้เล่าไว้ในละคอนรำสมัยกรุงศรีอยุธยา ว่า

¹ พระมหานาควิคัทธาทราย, บุดโฆวาทคำฉันท์ (พระนคร : กรมศิลปากร, 2503), หน้า 40.

ที่กล่าวว่า "อนิรุทธกินรี" ในคำฉันท์นี้มีเรื่องราว
พิสดารในบทละครเรื่องอนิรุทธกินรีว่า พระอนิรุทธ
ซึ่งมีชายาอยู่แล้วมีนามว่า "ศรีสุดา" ไต่เสด็จประพาส
ไพร่ไปพบพวกนางกินรี ก็ทรงพิศว่าสจึงทรงไลตอนพวก
นางกินรี ¹

อย่างไรก็ตาม ก็มีหลักฐานปรากฏว่า บทละครเรื่องนางมโนห์รา เป็นบทละคร
ครั้งกรุงเก่าเรื่องหนึ่ง ในจำนวนหลายเรื่องที่มีอยู่ คือ การเกษ คาวิ ไชยทัต พิณฑทอง
พิมพ์สวรรค์ พิณสุริยวงศ์ มโนห์รา โม่งป่า มณีพิชัย สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์
สุวรรณหงส์ และ โสวัต ²

อนึ่ง ข้อความที่พระมหานาควัดท่าทราย พรรณนาต่อไปอีกว่า

ฝ่ายพ่อละครใน	บริรักษ์จ๊กกรี
โรงรมศิรีมี	กลลับ บ แลชาย
ส่วนสรรสกรรจนาง	อรอนลอออายุ
ไครยล บ อยากวาย	จิตจงมเมอฝัน
ร้องเรื่องระเคนโคย	บุษยามาหงัน
พาพักคหาวรร -	พคร่วมฤทีโลม ³

¹ ชนิต อยู่โพธิ์, "ละครอนิรุทธกินรีอยุธยา," ศิลปะละครเวที หรือ คุ้มมือ
นาฏศิลป์ไทย (พระนคร : ศิวพร, 2516), หน้า 18. (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระ
องค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โปรดให้พิมพ์ในงานฉลองพระชนมายุ 5 รอบ ๗ วันที่ 29
เมษายน 2516).

² นรินทร์ นวมารค และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย (พระนคร : โรงพิมพ์
พิริยกิจ, มปป.), เล่ม 2, หน้า 139.

³ พระมหานาควัดท่าทราย, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

นั่นกล่าวถึงละครอีกชนิดหนึ่ง คือละครในหรือละครหมู่หญิง ว่ามีเล่นในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และเรื่องที่เล่นคือเรื่องอิเหนา

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ละครเรื่องนางมโนห์รานั้นมิใช่ละครใน แต่คงเป็นละครประเภทใดประเภทหนึ่งที่มีแสดงออกก่อนแล้วในสมัยนั้นซึ่งได้แก่ละครชาตรี และละครนอก อย่างไรก็ตามก็มีหลักฐานที่กล่าวถึงความเกี่ยวข้องกัน ระหว่างบทละคร เรื่องนางมโนห์รากับละครชาตรี ซึ่งมีความต่องกันดังต่อไปนี้

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ ตำนานละครอิเหนา ว่า

“ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏมาแต่ก่อนว่าละครชาตรีชอบเล่น
 แคว้น เรื่องที่ตัวบทสำคัญเล่นพร้อมกันไม่เกิน 3 ตัว เช่น
 เรื่องพระรถเสน ตัวนายโรงเป็นพระรถเสน ตัวนาง
 เป็นนางเมรี ตัวจำอวดเป็นมาของพระรถเสน หรือมี—
 ฉะนั้นก็เล่นเรื่องนางมโนห์รา ตัวนายโรงเป็น พระสทร
 ตัวนาง เป็นนางมโนห์รา ตัวจำอวดเป็นพรานบุญ ละครที่
 ขุนศรีทศาไปหัดขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช คงถนัดเล่น
 เรื่องนางมโนห์ร่ายิ่งกว่าเรื่องอื่น เล่นให้พวกชาวเมือง
 คนจีน จนเคยเรียกละครว่า "มโนห์รา" แต่เรียกตุ๊ก
 ตัวหนาเสียตามวิสัยของชาวนคร จึงคงรูป เรียกว่า
 "โนห์รา" มาตราบเท่าทุกวันนี้ ¹

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องบทละครครั้งกรุงเก่า," บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2512), หน้า 2-3.

และทรงนิพนธ์ไว้ในอธิบายเรื่องบทละครครั้งกรุงเก่า ตอนหนึ่งว่า

ในข้อนี้ประหลาดอย่างหนึ่ง ที่ชวามนครศรีธรรมราช
เรียกละครชาตรีว่า "โนรา" ถ้าเราจะไปเรียกว่า
"ละคอน" ก็ไม่เข้าใจ อันคำว่า "โนรา" นี้คงมาจาก
ชื่อของนางมโนห์ราในบทละคอนเป็นแน่ ไม่มีที่สงสัย
เพราะวิสัยชวามนครยอมตัดคิ้วลหุห้อยตนคำเสีย ¹

2. นายชนิต อยู่โพธิ์ ได้อธิบายถึงกำเนิดละครไทย ไว้ในปรากฏการณ์เรื่อง
กำเนิดนาฏศิลป์ไทย ว่า

ส่วนนาฏศิลป์ทางละคอนนั้น คงมีต้นกำเนิดมาจากการ
เล่นโนห์รา และละคอนชาตรีที่นิยมเล่นกันในภาคใต้
ของประเทศไทยมาแต่ก่อน และโดยเหตุที่นิยมดูเรื่อง
พระสุธนนางมโนห์รากันแพร่หลาย จึงเรียกการเล่นชนิด
นั้นโดยคัดเสียงเหลือสั้นลงว่า "โนห์รา" ความวิจิตร
ออกเสียงของหางบักขี้ไต แล้วในภายหลังปรับปรุงการเล่น
โนห์รามาเป็นละคอนชาตรี แต่ยังคงนิยมเล่นเรื่องนาง
มโนห์ราอยู่กวดย จึงมักเรียกควบกันว่าโนห์ราชาตรี ²

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา
(พระนคร : คลังวิทยา, 2507), หน้า 8.

² ชนิต อยู่โพธิ์, "กำเนิดนาฏศิลป์ไทย," รวมปรากฏการณ์ของฝ่ายวัฒนธรรม
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517), หน้า 63-4.

3. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงกล่าวถึงละครชาตรีไว้ในหนังสือเรื่อง บันทึกเรื่องความรูทาง ๆ ว่า

“ที่ข้าฯ ศึกษาศึกษาไปหัดนั้นฉันเชื่อ แดงเป็นที่หลัง คุยไคเห็นเขาเล่นเรื่องไชยเชษฐา อันเป็นเรื่องที่เล่นกันในกรุง ที่แรกคงเล่นไคแต่ในรา เรื่องเกี่ยวเพราะหัดมาไคเท่านั้น ทางปากไคจึงเรียกวานินรา (คือ มโนห์รา) ที่กรุงจึงเรียกกันว่า ลคอนสุคศิริ ความคิดฉันเอียงไปทางว่าเป็นลคอนสุคศิริที่ว่าเป็นลคอนชาตรีก็เป็นแต่เขียนหนังสือซึ่งฉันเขียนคิดวาดก¹

4. นายมนตรี ตราโมท กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง การละเล่นของไทย ว่า

ลคอนชาตรีนี้ไคแพร่หลายเป็นที่นิยมอยู่ในจังหวัดภาคใตของ ไทย แดสมัยโบราณเห็นจะนิยมแสดงแต่เรื่องมโนห์รา (พระสุธน) กันเป็นพื้น ชาวบุกษไคที่ชอบพดกัศพยาคหนา จึงเรียกละคอนแบบนี้ว่า “โนห์รา”²

จากหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ จึงอาจถือเป็นข้อยุติได้ว่า ละครประเภทที่เล่นเรื่องพระสุธน-นางมโนห์รานั้น ไคแก่ละครชาตรีอันเป็นละครว่าแบบดั้งเดิมที่สุดของไทย จนเรียกควบกันคิดปากว่า ละครมโนห์ราชาตรี

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรูทาง ๆ (พระนคร : สมาคมดังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506), เลม 5, หน้า 243.

² มนตรี ตราโมท, การละเล่นของไทย (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2497), หน้า 1-2.

ผนวก ก.

ละครชาตรี

ละครชาตรีเป็นละครรำดั้งเดิมแบบแรกของไทยเป็นละครที่เล่นกันตามพื้นเมืองทั่วไป ตัวละครเป็นชายล้วน มีอย่างน้อย 3 ตัว คือ นายโรงหรือตัวยืนเครื่อง นางเอก และตัวตลกหรือตัวจำวอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงตัวละครชาตรีไว้ในหนังสือ ตำนานละครอิเหนา ว่า

ละครโนห์ราชาตรีของไทยเราก็คือ ที่มีตัวละครแต่นายโรงตัว 1 นางตัว 1 และตัวจำวอกตัว 1 อย่างนี้เป็นอย่างน้อยที่สุดที่จะเล่นละครโคสะดุก กล้วยเหว่น จึงปรากฏมาแต่ก่อนว่าละครชาตรีชอบเล่นแบบงูเรื่อง ที่ตัวบทสำคัญ เล่นพร้อมกันไม่เกินกว่า 3 ตัว เช่นเรื่อง พระรถเสน ตัวนายโรงเป็นพระรถเสน ตัวนางเป็นนางเมรี ตัวจำวอกเป็นมาพระรถเสน หรือมีฉนั้นก็เล่นเรื่องมโนห์รา ตัวนายโรงเป็นพระสุธน ตัวนางเป็นนางมโนห์รา ตัวจำวอกเป็นพราหมณ์¹

มาในสมัยหลัง การแสดงเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไป จึงคัดแปลงการแสดงให้ดียิ่งขึ้น มีการเพิ่มตัวแสดงเพื่อให้สนุกสนานคึกคัก ฉะนั้นละครชาตรีในสมัยหลังจึงมีตัวละครหลายตัว มีตัวละครหญิงรวมอยู่ด้วย

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า 8.

ส่วนการแต่งกายของตัวละครชาตินั้น นายมนตรี ทรามท ไค้อธิบายไว้ใน
หนังสือการละเล่นของไทย ว่า

การแต่งกายของละครชาตรีแต่โบราณไม่สวมเสื้อ เพราะทุกตัวชายแสดง ตัวยืนเครื่อง ซึ่งเป็นตัวที่ แต่งกายดีกว่าตัวอื่น ก็นุ่งสนับเพลา นุ่งผาคาคเจียรระ- บาก มีห้อยหนา ห้อยข้าง สวมสังวาลทับทรวงกรองคูดุ กับตัวเปล่า บนศีรษะสวมเทริดเท่านั้น มาในสมัยนี้มีผู้ แสดงเป็นหญิงโคยมมาก และการไม่สวมเสื้อก็เป็นที่น่า รังเกียจของชนทั่วไป ไควาจะเป็นเวลาปกติ หรือใน งามโลก ๆ ก็นั้นการแสดงละครชาตรีในสมัยนี้ การ แต่งกายจึงมีกุไชแบบสวมเสื้ออนุโลมอย่างละครนอก ส่วนการปักหน้าในสมัยโบราณใช้ขมิ้นลงพื้นสีหน้าจึงนวด ปนเหลือง ไควาปนแดงอย่างเดี๋ยวนี้ ¹

เนื่องจากละครชาตรี ไควาประจำอยู่ที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ มักจะท่องเที่ยวไป- หางานแสดงตามที่ต่าง ๆ จึงไม่ค่อยจะพิถีพิถันในเรื่องสถานที่และอุปกรณ์การแสดงนักทั้ง อุปกรณ์การแสดงก็มีจำนวนไม่มาก ทั้งนี้เพื่อสะดวกในการเคลื่อนย้าย โรงละครก็สร้าง ง่าย ๆ บั๊กเส้า 4 คัน เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีแทหลังคาไม่มีฉากกัน มีเตียงสำหรับตัว ละครนั่ง 1 เตียงเท่านั้น ส่วนประกอบของโรงละครที่ต้องมีขาดไม่ได้ก็คือ เส้ากลาง

¹ มนตรี ทรามท, เรื่องเดิม, หน้า 5.

เพราะเสากลางนั้นมีความหมาย ถิ่นว่าแทนองค์พระวิสุทธิกรรม หรือเป็นเสาทีพระวิสุทธิ-
กรรมเสด็จมาประทับ ¹

ปีพาทย์ชาตรี เป็นวงปีพาทย์ที่เก่าแก่ และมีเครื่องบรรเลงน้อยที่สุด ในบรรดา
วงปีพาทย์ละครด้วยกัน คือมี 1. ปี่นอก 2. โทน 1 คู่ 3. กลองเล็กหรือเรียกว่า
กลองชาตรี 1 คู่ 4. ฉิ่ง 1 คู่ 5. กรับ ซึ่งอาจมีหลายคู่ก็ได้ 6. ฉิ่ง 7. มา-
พ้อ

ก่อนที่จะเริ่มแสดงต้องทำพิธีบูชาครูก่อน แล้วโหมโรงด้วยการ ประโคมปีพาทย์
พอสมควรแก่เวลา แล้วก็เริ่มไหว้ครู พวกละครชาตรีมีคำไหว้ครูอย่างยืดยาว กล่าวบูชา

¹ นายมนตรี ตราโมท บอกไว้ในหนังสือการละเล่นของไทยว่านายพูน เรืองนนท์
ได้เล่านิยายเกี่ยวกับเสากลางโรงละครว่า

พระเทพสิงหกับแม่ศรีคงคา ซึ่งเป็นสามีภริยากัน เป็นผู้สามารถ
ในการแสดงละครคนชาตรีอย่างเลิศ แต่เป็นคนเซื่องซึม ต้องเที่ยวแสดง
ละครคนแรกรอนไปในที่ต่าง ๆ เพื่อหาเลี้ยงตัว การแสดงละครคนของ
พระเทพสิงหกับแม่ศรีคงคามีสืบถึงขนาดจนใคร ๆ ก็เลื่องลือไปทั่ว
เมือง ตลอดจนนางฟ้าก็พากันลงมา และเพลิกเพลินจนลิ้มชิมเฝ้าพระ
อิศวร พระอิศวรก็กริ้วกราดว่าจะจัดละครคนโรงใหญ่ขึ้นแสดงบาง เพื่อ
ประชันและทำลายการแสดงของพระเทพสิงหกับแม่ศรีคงคา พระวิสุทธิ
กรรมจึงทลเตือนว่าพระองค์เป็นเจ้าโลก จะไปทำการทัมถมทำลายผู้
น้อยนั้นหาเป็นการสมควรไม พระอิศวรก็ไม่ยอม ยังจัดการแสดงจนใคร
พระวิสุทธิกรรมก็เขาควยพระเทพสิงหและแม่ศรีคงคา , บอกว่าถ้าจะ
แสดงเมื่อใดให้ทำที่ประตูหัวไ้ จะมากกว่ากับคุมครองอยู่ควยเพื่อปกป้อง
ผองภยันตราย และมีให้แพพระอิศวรไ้ จึงไ้ไ้ทำเสาคงกษาแคงปักไว้
ตรงกลางโรง พระวิสุทธิกรรมก็มาประทับ เป็นประธานอยู่ตลอดเวลา
แสดง ทำให้ละครคนชาตรีไม่แพละครคนโรงใหญ่ของพระอิศวรไ้จึงไ้เป็น
ประเพณีสืบมาว่า โรงละครคนชาตรีต้องมีเสากลาง หากไม่มีจะไชเสา
อื่นไ้คั้งแทนก็ไ้.

ครูฝึกสอนท้าว ทัชชวรา ชุมนรวิธา หลังจากไหว้ครูแล้วตัวละครคนหนึ่ง¹ จะออกมา
รำซัดทนายทตามเพลง นายมนตรี ตรีโมท โคธิบายถึงจุดมุ่งหมายและวิธีการรำซัด
นี้ว่า "การรำซัดนี้ในโบราณ ขณะที่รำตัวรำจะตองว่าอาคมไปควย เพื่อป้องกันเสนียด
จัญไร และกระทำยาเย็บต่าง ๆ วิธีการ เคนวนรำซัดก่อนแสดงนี้จะรำเวียนซ้ายเรียกว่า
ซัดโยแมลงมม หรือซัดยันก่ พอจากรำซัดหน้าทเวียนซ้ายแล้ว ก็เริ่มจับเรื่อง... และ
เมื่อเลิกการแสดงจะรำซัดอีกครั้งหนึ่ง ว่าอาคมถอยหลัง รำเวียนขวา เรียกว่าคลาย
ยันก่ เป็นการถอนอาจรพดทั้งปวง"²

เรื่องที่ละครชาตรีนิยมแสดงมีหลายเรื่องด้วยกัน เช่น เรื่องนางมโนห์รา
พระรถนางเมรี ลักษณวงศ์ โคจร การวางศั พระอภัยมณี สังข์ทอง จันทโศภน
สอนราช สังข์ศิลป์ชัย ไชยเชษฐ และเรื่องไกรทอง แต่เกมละครชาตรีจะคงนิยมเล่น
เรื่องนางมโนห์ราเพียงเรื่องเดียว จนเป็นเหตุให้เรียกละครควบกับ เรื่องที่แสดงจนติด
ปากว่า ละครมโนห์ราชาตรี มาจนกระทั่งทุกวันนี้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ละครชาตรีของเรา มีลักษณะบางอย่างคล้ายคลึงกับละคร
ยาตรา อันเป็นละครพื้นเมืองชนิดหนึ่งของอินเดียที่เล่นอยู่ในแคว้นเบงกอล นับแต่คำที่
ใช้เรียกชื่อละคร จำนวนแสดงที่มิไ้มาก ลักษณะที่ตัวละครเที่ยวเดินทางไปแสดงในที่
ต่าง ๆ ตลอดจนเนื้อเรื่องที่แสดงมักเกี่ยวกับการผจญภัยของพระเอกนางเอกเป็นต้น จึง
อาจเป็นไปได้ว่า ละครชาตรีของเราได้แบบอย่างมาจากละครยาตราของอินเดีย เมื่อ
พิจารณาถึงข้อเท็จจริงที่ว่า อินเดียเป็นต้นกำเนิดของศิลปะการละครและฟ้อนรำ และอีก
ประการหนึ่งประเทศไทยกับอินเดียนั้น มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดในทางศิลปะและวัฒน-
ธรรมมาแต่โบราณ ซึ่งกล่าวได้ว่าศิลปะและวัฒนธรรมของอินเดียเป็นมรดกเกิดแห่งหนึ่งของ

¹ นายมนตรี ตรีโมท อธิบายไว้ในหนังสือการละเล่นของไทยว่าเป็นตัวยืนเครื่อง

² มนตรี ตรีโมท, เรื่องเดิม, หน้า 6.

วัฒนธรรมไทยทั้งด้านศาสนา ขนบธรรมเนียม วรรณคดี แม้ในค่านิยมศิลปะการละครและ
 "พจนานุกรม" ใดแบบอย่างมาจากอินเดีย ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงมีพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับศิลปะการละครไว้ในพระราชนิพนธ์ ศกุนตลา ว่า

จะเห็นได้เป็นพยานชัดว่า เรื่องมาจากมัธยมประเทศ
 ทั้งสิ้น ซอนนี่ไม่เป็นที่น่าอัศจรรย์นัก เพราะไทยเราเป็น
 พวกนักรบแท้ จึงไม่มีเวลาจะคิดแต่งบทกลอน หรือคิดแบบ
 ละเมียดละมาทางทิศใดจึงมาประสบพบความ
 รุ่งเรืองอันมาจากทางมัธยมประเทศ ก็รับเอาของเขา
 ทั้งสิ้นไม่ใคร่พยายามคิดใหม่ ไม่ไช่แค่มโนตราเท่านั้นที่จะ
 เป็นของไทยเราเอาอย่างอินเดีย ถึงโขนและละครก็ไ้
 เขาเป็นครุเหมือนกัน ¹

และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรงแสดงข้อ
 วิจัยที่สอดคล้องกันไว้ในหนังสือ คำราพอนว่า ว่า

อย่างหนึ่งเป็นกระบวนการพจนานุกรมของประชาชนในพื้นที่
 เมือง เช่นที่ราชบุรุษ หรือรำเลนแมศรี และรำเพลง
 เกี่ยวกับชาวเหล่านี้เห็นจะเป็นกระบวนการแบบรำของชนชาติมา
 แด่คึกคักบรรพ กระบวนการรำอีกอย่างหนึ่งที่ใช้ในการพิธี
 คลอดจันที่เล่นระบำและโขนละคอนนั้นไ้แบบอย่างมาจาก
 อินเดีย ²

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ศกุนตลา (พระนคร : ศิลปา-
 บรรณาการ, 2503), "กล่าวถึงนาฏกะ," หน้า 46.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, คำราพอนว่า
 (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466). "อธิบายตำนานการพจนานุกรม,"
 หน้า 4. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในวารพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อนุรักษ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ณ พระเมรุทองสนาม
 หลวง เมื่อเดือนธันวาคม 2466).

อนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงสภาพทางภูมิศาสตร์จะเห็นว่า ประเทศไทยอยู่ใกล้กับแคว้นเมงกอล อันเป็นดินแดนชายทะเลด้านตะวันออกของอินเดียน การไปมาติดต่อสะดวกโดยมีทางน้ำเป็นทางคมนาคมสำคัญ ด้วยเหตุนี้เองจึงไม่น่าสงสัยเลยว่าละครยาวของอินเดียนที่เล่นอยู่ในแคว้นนี้ จะไม่แพร่เข้ามาเป็นต้นแบบของละครชาตรีของไทยในเวลาต่อมา

และโดยเหตุที่ไทยไปมาติดต่อกับอินเดียน โดยใ้ทางน้ำเป็นทางคมนาคมสำคัญ จึงปรากฏว่าศิลปะและวัฒนธรรมอินเดียนที่เผยแพร่มายังดินแดนแถบนี้ได้เข้าสู่ประเทศไทยทางตอนใต้เป็นแห่งแรก คังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เป็นต้นกำเนิดของละครชาตรีในหัวเมืองทางภาคใต้เอง ส่วนจะเป็นถิ่นใดโดยเฉพาะอาจจะพิจารณาจากจารึกของพ่อขุนรามคำแหงที่กล่าวถึงพระสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งพวกดังกล่าวมาเป็นครูสั่งสอนตามลัทธิลังกาวงศ์ และพระองค์ทรงอาราธนามาสีขทัย ความว่า "มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปฏิภนทศรียหลวงกว่าปุครุในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองศรีธรรมราชมา" ¹ ซึ่งแสดงว่าดินแดนแห่งแรกของไทยที่รับอารยธรรมอินเดียนทั้งหมด รวมทั้งมีการเล่นละครชาตรี เป็นแห่งแรกด้วยนั้น มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช และการแสดงละครชาตรีก็คงจะมีขึ้นที่นั่นก่อนแล้วจึงค่อยแพร่หลายเข้ามาสู่กลางภาคของไทยและ "...มาเป็นต้นกำเนิดของละครว่าที่กรุงศรีอยุธยา ที่ภายหลังมามีชื่อแยกประเภทเป็นละคอนนอกและละคอนใน" ² ฉะนั้นข้อความที่มีในจดหมายเหตุของเมอสิเออร์ เคอดาลูแบร์ ที่กล่าวถึงละครว่ามีแสดงแล้วในสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้นถ้าหากเป็นละครชาตรีก็เชื่อได้ว่านำมาจากภาคใต้ของไทยนั่นเอง

¹ จารึกพ่อขุนรามคำแหง, ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1... หน้า 21.

² ธนิต อยู่โพธิ์, "กำเนิดนาฏศิลป์ไทย," รวมปรากฏการณ์ของฝ่ายวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517), หน้า 64.

ผนวก ข.

โนรา

1. ความเป็นมาของโนรา

โนราเป็นชื่อการแสดงชนิดหนึ่ง เป็นศิลปะพื้นเมืองที่นิยมกันทั่วไปในทางภาคใต้ของประเทศไทย แต่เดิมเข้าใจว่าคงจะยังไม่มีชื่อเรียกการแสดงชนิดนี้ ต่อมาเมื่อพวกเขาแสดงได้นำเรื่องพระสทรน-นางมโนห์รา มาแสดง และเป็นที่ยอมรับหลาย คนจึงเรียกชื่อการแสดงชนิดนี้ตามชื่อนางเอกของเรื่อง ดังที่นายชนิต อัญโพธิ์ ไค้กล่าวไว้ในปาฐกถาเรื่อง กำเนิดนาฏศิลป์ไทย ว่า

โดยเหตุที่นิยมค เรื่องพระสทรนนางมโนห์รา กันแพร่หลาย ประกอบทั้งนางมโนห์รา มีบทบาทสำคัญในเรื่องอยู่มาก จึงเรียกการเล่นชนิดนั้น โดยตัดเสียงเหลือสั้นลงว่า "โนห์รา" ตามวิธีการออกเสียงทางปากชไต¹

เช่นเดียวกับที่ นายสุริวงส์ พงศ์ไพบูลย์ ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับชื่อของการแสดงชนิดนี้ไว้ในภาคผนวกของหนังสือ มโนหรานิยามาต ว่า "ชื่อของนางกนิรคือนางมโนหรานั้น จึงเป็นผลให้คนทั่วไปเรียกการละเล่นอย่างนั้นว่ามโนหรา และเสียงทคทายตามลักษณะภาษาไตว่า "โนรา" ²

เดิมการแสดงโนรานี้คงจะไม่ใช่เป็นการแสดงที่มีเรื่องราวอยู่ควยอย่างที่เป็นอยู่ขณะนี้ เข้าใจว่าเป็นเพียงการแสดงศิลปะการพอนรำแบบหนึ่งของทางไต ที่มีมานานแล้วเหมือนอย่างการรำซุย รำเลนแมศรี หรือรำเพลงเกี่ยวข้าว ซึ่งเป็นกระบวนการพอนรำ

¹ ชนิต อัญโพธิ์, "กำเนิดนาฏศิลป์ไทย," รวมปาฐกถาของฝ่ายวัฒนธรรม, หน้า 64.

² สุริวงส์ พงศ์ไพบูลย์, "เรื่องนางมโนห์รา เกี่ยวข้องกับการเล่นโนราของปากชไตหรือไม่," มโนหรานิยามาต ฉบับวคัมชติมาวาส สงขลา (สงขลา : วิทยาลัย-วิชาการศึกษาสงขลา และวิทยาลัยครูสงขลา, 2513), หน้า 357.

ของประชาชนพื้นเมืองในท้องถิ่นอื่น ต่อมาจึงได้นำเรื่องราวจากนิทานหรือเรื่องที่รู้จักกันแพร่หลายมาแสดงเพิ่มเติม เพื่อให้สนุกสนานน่าดูน่าชมยิ่งขึ้น ดังที่นายภิญโญ จิตต์ธรรม ไกล่ลาวไว้ในบทความเรื่อง ความเป็นมของโนรา ว่า

”โนราเป็นท่ารำชนิดหนึ่ง หรือจะหมายความว่าผู้นำการพ้อนรำ การรำโนรานั้นจะมีมาแต่เดิมแล้ว ต่อมาเมื่อมีการแสดงเรื่องก็ได้นำเรื่องราวจากนิทานท้องถิ่น (Folk tale) บางจากชวคกมายาง¹

แม้ว่าโนราจะมีการแสดงในทางภาคใต้ของประเทศไทยมาแล้วก็ตาม แต่จากพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชนิพนธ์เรื่อง ศกุนตลา ที่ว่า

”ขอที่ว่าละคอนอินเเคียโบราณจะเป็นอย่างละคอน อันมีบทร้องเป็นพื้น รำไซบต และมีเจรจาเป็นตอน ๆ นั้น ก็คือเป็นอย่างมโนห์ราที่ยังคงเล่นอยู่ที่ทางมณฑลปักษ์ใต้ชั้นๆ เองคือตัวละคอนร้องเอง มีลักษณะแบบมโนห์รานั้น ไกล่ลาวว่าโคมาจากมัธยมประเทศเป็นแน่²

และทรงย้ำอีกหลายแห่ง เป็นความท่านองเคี้ยวว่าโนรานั้นได้แบบอย่างมาจากอินเเคีย เช่น ข้อความในตอนหนึ่งมีว่า "ไม่ใช่แต่มโนห์ราเท่านั้นที่เป็นของไทยที่ไทยเราเอาอย่างอินเเคีย ถึงโชน ถึงละคอน ก็ได้เขาเป็นครุเหมือนกัน"³

¹ ภิญโญ จิตต์ธรรม, "ความเป็นมาของโนรา," หนังสือประกอบการแสดงนาฏศิลป์และดนตรีไทย (พระนคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515), หน้า 11.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ศกุนตลา (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2503), "กล่าวถึงนาฏกะ," หน้า 67-8.

³ เรื่องเคี้ยวกัน, หน้า 46.

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาท้าวของโนราจะเห็นว่ามียหลายท่าที่คล้ายกับท่ากระบะ¹ ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์² เช่นท่ากระบะที่ 45 คือท่าสดาวฤกษ์จิก (ท่าแมลงป่องเดิน) คล้ายกับท่ากัณธของโนรา และท่ากระบะที่ 108 ท่าคงสาอวตระ คล้ายกับท่าแมลงมมชักโยของโนรา (ดูภาพประกอบ)

¹ เป็นชื่อเรียกท้าวแม่บทของคัมภีร์นาฏยศาสตร์ ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 108 ท่า.

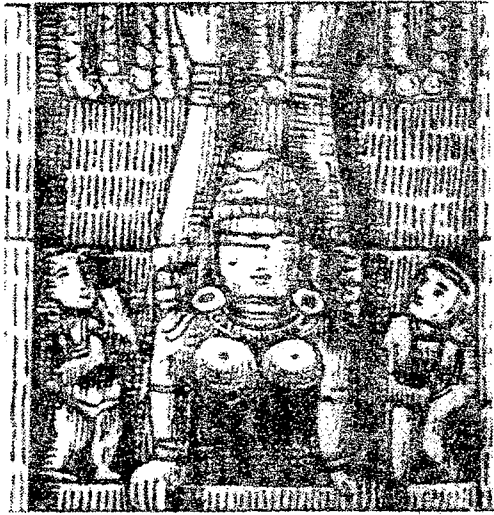
² คือตำราละครของอินเดีย ซึ่งพระภุคคะนี้เป็นผู้แต่งในราวคริสต์ศตวรรษที่ 2-5 คัมภีร์เล่มนี้กล่าวไควว่าเป็นคัมภีร์ละครที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะกล่าวถึงแกว้เน็คของละคร วิธีการพอนรำ การจัดการแสดง และอุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับการแสดง คัมภีร์นี้แบ่งเนื้อเรื่องออกเป็น 37 อัชยาเย (บท) มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้ว 27 อัชยาเย ในปี พ.ศ. 2466 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาควรวังราชานุภาพ โปรคีไพเราะมหณฑกปโปสฺตวามี อารยะ แปลบางส่วนของอัชยาเยที่ 4 ว่าควยท้าวต่าง ๆ เพื่อนำลงในตำราพอนรำของพระองค์ และในปี พ.ศ. 2511 ศาสตราจารย์แสง มนวิทร ไคแปลตั้งแต่อัชยาเยที่ 1 ถึง 7 และให้ชื่อว่า นาฏยศาสตร์ ตามชื่อของคัมภีร์เดิม.

ทาลดาวฤกษ์

ทากินนร

ท่าองค์ดาวตระณะ

ท่าแมลงมุมนักโย

ดังนั้นจึงอาจถือเป็นข้อยุติได้ว่า ท่ารำต่าง ๆ ของโนรานั้นเราได้แบบอย่างมาจากอินเดีย โดยที่บางแห่งก็คงแบบเดิมและบางท่าก็คัดแปลงให้แปลกไปบ้าง ทั้งนี้เพื่อความสะดวก และความสวยงามในการร่ายรำ

ฉะนั้น ข้อความที่นายภิญโญ จิตต์ธรรม เขียนไว้ในความเป็นมาของโนรา ที่ว่า

การรำนโรราคงจะมีมาแต่เดิมแล้ว มีการร่ำและแสดงในราชสำนัก (อาณาจักรศรีธรรมมาหรือก่อนนั้น) จนกระทั่งพระบรมวงศานุวงศ์ทั่วไปมีความรู้ความชำนาญและสามารถเป็นครูได้ เริ่มแรกของผู้เป็นโนรา น่าจะเป็นนางนวล ทองสำลี หรือแม่ศรีมาลา ซึ่งคำในกาศกรบอกวา แม่ศรีมาลาเป็นครุตน และตามประวัติโนรา โอรสของแม่ศรีคงคำก็เป็นทีไปรดปรานของพระอุยกา คือพระสายฟ้าฟาด ถึงกับพระราชทานเครื่องทรงให้แต่งองค์รำถวาย¹

หากนางนวล ทองสำลี มีพื้นเพเป็นคนในดินแดนแถบนี้จริง นางก็คงมิได้คิดแบบท่ารำขึ้นมาเอง แต่ได้ฝึกหัดท่ารำจากครูที่มาจากอินเดียโดยตรง หรือจากครูที่ไปจากดินแดนแถบนี้ไปศึกษานาฏศิลป์อินเดีย แล้วนำเอาแบบอย่างเข้ามาสอนอีกต่อหนึ่ง

2. การแสดงโนรา

โนราแสดงในงานเทศกาล แต่ที่มีแสดงบ่อย ๆ ได้แก่งานเกษน ตัวแสดงของโนราเป็นผู้ชายล้วน วงหนึ่ง ๆ จะมีประมาณ 10 คน

การแต่งกายของพวกโนรา จะแต่งตัวคล้ายพวกกัณทร² คือมีปีกมีหาง สวมหางหงส์ ใส่เล็บ สวมมงกุฎ ตัวพระตัวนางสวมเสื้อผ่ามีลูกปัดร้อยประดับ ส่วนตัวโนรา

¹ ภิญโญ จิตต์ธรรม, เรื่องเดิม, หน้า 10.

² นายสุวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการแต่งตัวของพวกโนราไว้ในภาคผนวกของหนังสือมโนหรานูนิมาศว่า "ส่วนเครื่องแต่งกายที่ว่า ห่าไม้จึงต้องมีปีกมีหางอย่างนางกัณทร เล่า ก็ตอบได้ว่า เพื่อความงดงามตามแบบศิลปะ และเพราะความเหมาะสมที่จะกรีกกรายรำ... ข้าพเจ้าจึงคิดว่าคำว่าโนราและการแต่งกายของโนราน่าจะใคร่บิทธิพลมาจากชาดกเรื่องพระสุชนนางมโนหรา"

ใหญ่ของชายาว สวมเทริด

เครื่องดนตรีที่ใช้ได้แก่ กลอง ฉิ่ง กรับ ปี่ โหม่ง ไม้สะ และทับ
สถานที่ที่เล่น ปลูกเป็นโรง มีฉาก พวกคนตรีจะนั่งอยู่หน้าโรงทั้ง 2 ด้าน

การแสดงโนรานั้น เริ่มต้นด้วยการบูชาครู คือหลังจากประกอบเครื่องดนตรี
พอสมควรแก่เวลาแล้ว จะมีการกาศกร(ประกาศกร)หรือบูชาครู โดยตัวโนราใหญ่จะออก
มารำและร้องกาศกร แล้วคนอื่น ๆ จะออกมารำที่ละตัวสองตัวคนที่รำจะท่องร้องไปควย
คำกาศกรของโนรา มีข้อความยืดยาวมาก เนื้อความเป็นเรื่องราวที่มีอยู่ในตำนานโนรา
ทำนองจะเล่าประวัติโนราว่า มีความเป็นมาอย่างไร รวมทั้งเอ่ยชื่อครูหรือราชาครูที่เป็น
ผู้ฝึกท่ารำต่าง ๆ ควย

ต่อจากกาศกร ก็มีทศร เสริญคุณครูและมารดาแล้วแสดงท่ารำต่าง ๆ 12 ท่า
เมื่อจบท่ารำ 12 ท่าแล้ว ก็แสดงท่ารำอื่น ๆ ต่อไปอีก คือท่ารำทาคครูสอน ซึ่งมีอยู่หลาย
ทาจจนจบ

ต่อจากนั้นนายโรงซึ่งเป็นโนราใหญ่ ก็จะออกมาบอกกล่าวแนะนำตัว แล้วจะมี
นายพรานสวมหน้ากาก นุ่งผ้าโจงกระเบน ผ้าพาดบ่า หัวขาว ออกมาโต้ตอบกับโนรา-
ใหญ่ พรานจะบอกว่าจะเล่นเรื่องอะไร¹ จากนั้นก็เป็นการแสดงเรื่อง

เมื่อแสดงเรื่องจบแล้ว จะมีคนบอกเป็นกลอนจบเรื่อง

การแสดงโนรานั้น นอกจากจะแสดงเรื่องแล้ว บางที่อาจจะมีการแสดงพิเศษ
อีกคือ รำคลองหงส์ ซึ่งมักแสดงในโอกาสที่แสดงโนราแค้น และรำแทงจระเข้

¹ คล้ายกับการ เบิกโรงของละครสันสกฤต ที่เรียกว่า "ประสควานา"

ผนวก ง.

โนรากับละครชาตรี

การแสดงโนรากับละครชาตรี น่าจะมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือละครชาตรีคงจะมีวิวัฒนาการมาจากการแสดงโนร่าดังที่นายธนิต อัยโพธิ์ ไก่กล่าวไว้ใน กำเนิดนาฏศิลป์ไทย ตอนหนึ่งว่า

โดยเหตุที่นิยมเล่นนิมมด เรื่องพระสนนางมโนห์ร่ากันแพร่หลาย ประกอบทั้งนางมโนห์ร่ามีบทบาทสำคัญในเรื่องอย่างมาก จึงเรียกการ เล่นชนิดนั้น โดยตัดเสียงเหลือสั้นลงว่า "โนห์ร่า" ตามวิธีการออกเสียงทางปากเสียๆ แล้วภายหลังปรับปรุงการเล่นโนห์ร่ามาเป็นละครชาตรี แต่คงจะยังนิยมเล่นเรื่องนางมโนห์ร่าอยู่ด้วย จึงมักเรียกควบกันว่า โนห์ร่าชาตรี¹

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบโนร่ากับละครชาตรีจะเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกันหลายอย่างหลายประการ เช่น คำานานของโนร่าและคำานานของละครชาตรีมีข้อความคล้ายกันมาก จนดูเหมือนว่าจะเป็นคำานานเดียวกันมาแต่เดิม² เมื่อแพร่ไปในท้องถิ่นต่าง ๆ และเล้าลือต่อกันมา ด้วยอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ ทำให้เนื้อความผิดเพี้ยนกันไป เช่น เกี่ยวกับการผิดเพี้ยนของนิทานชาวยุโรปที่แพร่เข้าไปในท้องถิ่นต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้นกลอนคำาร่าท่าร่าของโนร่า กับกลอนคำาร่าท่าร่าของละครชาตรี ดูเหมือนจะมีที่มาจากคำาร่าเดียวกันเพราะปรากฏว่าเนื้อความในกลอนนั้นเหมือนกันเกือบทุกถ้อยคำ เนื้อความของกลอนคำาร่าท่าร่าทั้งสอง มีดังต่อไปนี้

¹ ธนิต อัยโพธิ์, "กำเนิดนาฏศิลป์ไทย," รวมปรากฏาของฝ่ายวัฒนธรรม (พระนคร : โรงพิมพ์ครุสภา, 2517), หน้า 64.

² คำานานโนร่าใน วิทยุ จิตต์ธรรม (รวบรวม), โนร่า (พระนคร : โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูสงขลา, 2508), หน้า 1-4, และคำานานละครชาตรี ใน ธนิต อัยโพธิ์, พิชิตไหวศรคำาร่าครอบโยนละคร (พระนคร : กรมศิลปากร, 2503), "คำานานละครชาตรี," หน้า 51-3.

ตัวอย่างกลอนคำร่ำว่า ซึ่งคัดมาจากหนังสือโน้ตราของนายภิญโญ จิตต์ธรรม

สอนเอยสอนรำ	ครไ้ซำรำเหี่ยมมา
ปลดปลงลงมา	ครซำไ้รำเหี่ยมพก
วาคไ้ฝ่ายอก	ไ้หยกเป็นแพน ๆ ฉาหลา
ยกขึ้นเสมอหน้า	เรียกซอระย้าพวงดอกไม้
ปลดปลงลงมาไ้	ครไ้ซำรำไ้คมเวียน
สนก (กระหนก) ฐปวาค	วาคไ้ ไ้เหี่ยมอีรูปเขียน
สนกไ้คมเวียน	รำทากระเจียนปากताल
อันนี้เสวยนุช	พระพุทชเจ้าหามมาร
อันนี้นั่งคราญ	พระรามจะซำสมุทร ¹

ส่วนกลอนคำร่ำว่าของละครชาตรี ซึ่งไ้มาจากมณฑลนครศรีธรรมราช มีชื่อ-
ความดังนี้

สอนเอยสอนรำ	ครไ้ซำรำแควา
ปลดปลงลงมา	แลวไ้ซำรำเหี่ยมพก
วาคไ้บนปลายอก	เรียกแมดาบกนกฉาลา
ซักตั้งขึ้นเหี่ยมหน้า	เรียกซอระย้าดอกไม้
ปลดปลงลงมาไ้	ครไ้ซำรำไ้คมเวียน
นี้เรียกฐปวาค	ไ้วางเหี่ยมอีรูปเขียน

¹ ภิญโญ จิตต์ธรรม (รวบรวม), โน้ตรา (พระนคร : โรงเรียนสตรีฝึก-
หัดครูสงขลา, 2508), หน้า 35.

ท๑นค๑ง เร๑ย๑น	ท๑ช๑วค๑ะ เค๑ย๑นป๑ค๑ด๑ล
ท๑นแล๑นช	พ๑ระพ๑ท๑ช เจ๑ท๑นท๑นท๑มม๑ร
ท๑น๑นงค๑ร๑ญ	พ๑ระร๑ม เช๑อท๑นท๑มส๑มท๑ร
ย๑กข๑นส๑งส๑ค	เบ๑นท๑นพ๑ระย๑คร๑ทร๑นม๑
ค๑ร๑ท๑เจ๑ย๑ว๑น๑ค๑ไค	ร๑นก๑ล๑บ๑ไป๑นเว๑ท๑
ท๑ท๑ท๑นท๑น๑น	เห๑อะท๑ะย๑น๑ไป๑เ๑ล๑งก๑
ร๑ท๑ท๑ท๑เว๑	ส๑ร๑ล๑ี๑ข๑ม๑ช๑ก๑ร๑ด
ท๑น๑นงม๑ท๑รี	จ๑ร๑ล๑ี๑ท๑ว๑ง๑เช๑ว๑งก๑ด
ท๑พ๑ระค๑บ๑ส	ล๑ี๑ด๑จ๑จะ๑เช๑ว๑อ๑ศ๑ร๑ม
ล๑ี๑ม๑ม๑ป๑ร๑ส๑ท	ว๑ค๑ไว๑เบ๑น๑ร๑บ๑พ๑ร๑ท๑ม
ท๑น๑น๑เ๑ว๑ก๑ล๑ม	เร๑ีย๑ก๑พ๑ระ๑น๑ร๑ย๑ด๑น๑ว๑ศ๑ร ¹

เข๑า๑ใจ๑ว๑า๑ข๑อ๑ค๑ว๑ม๑ต๑ง๑ค๑ด "ย๑กข๑นส๑งส๑ค" เ๑น๑ท๑นพ๑ระย๑คร๑ทร๑นม๑ จน๑ก๑ระ๑ต๑ง
 ถึง ... เร๑ีย๑ก๑พ๑ระ๑น๑ร๑ย๑ด๑น๑ว๑ศ๑ร" น๑า๑จะ๑เบ๑น๑ข๑อ๑ค๑ว๑ม๑ที่๑แ๑ง๑เค๑ิม๑อ๑ก๑น๑ภ๑าย๑ท๑ล๑ง
 เ๑ร๑ว๑ะ๑ข๑อ๑ค๑ว๑ม๑มี๑ท๑ง๑ท๑น๑อง๑น๑ิ๑ค๑จ๑ก๑ข๑อ๑ค๑ว๑ม๑ค๑อน๑ต๑น

และ๑เม๑ื่อ๑พ๑ิจ๑าร๑ณ๑า๑ท๑ร๑ว๑ค๑าง๑ ๆ๑ ที่๑เ๑ย๑น๑ก๑ล๑อน๑ค๑ว๑ร๑า๑ ของ๑ท๑ง๑น๑อ๑ร๑า๑และ๑ล๑ะ๑ค๑ร๑
 ข๑า๑ค๑ร๑ี๑แ๑ด๑ละ๑ท๑า๑ ก๑ี๑ป๑ร๑าก๑ฎ๑ว๑า๑ไม๑มี๑น๑ิ๑ค๑เพ๑ีย๑น๑ก๑น๑แม๑แ๑ต๑น๑อย

¹ สม๑เก๑็๑จ๑พ๑ระ๑เจ๑า๑บ๑ร๑ม๑ว๑ง๑ศ๑ี๑เช๑อ๑ ก๑ร๑ม๑พ๑ระย๑ค๑ว๑ง๑ร๑า๑ช๑า๑น๑ภ๑า๑พ. อิเหน๑
 (พ๑ระ๑น๑ค๑ร : ค๑ล๑ง๑ว๑ท๑ย๑า, 2507). น๑น๑า 59-60.

นอกจากนี้ ข้อปลีกย่อยเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น คำไหว้ครู¹ ก็มีเนื้อความเหมือนกัน กล่าวได้ว่า วิชาไหว้ครูบทเดียวกัน ฉะนั้น จึงไม่น่าสงสัยเลยว่า การแสดงโนราะนั้นจะไม่ใช่คนแบบของละครชาตรี โดยเฉพาะคนแบบท่ารำต่าง ๆ ที่ละครชาตรีนำไปผสมผสานกับวิธีการแสดง ที่รับแบบอย่างมาจากละครยาตราของแคว้นเบงกอล ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กลายเป็นรูปแบบละครรำชนิดแรกของไทย

อย่างไรก็ดีเป็นที่น่าแปลกกว่า คนทางบักซ์ไต้มักจะเรียกโนราว่า "ชาตรี" ดังที่ นายสุริวงษ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวไว้ในภาคผนวกของหนังสือมโนหรานิยามาว่า

มีคำเรียกโนราว่าชาตรี ปรากฏตามประกาศของงานวัด
อยู่เนื่อง ๆ เช่นว่า มีชาตรีประชันโรง²

¹ ตัวอย่างคำไหว้ครู หรือกาศครูที่อ้างว่าเป็นทั้งของโนราและละครชาตรี มีข้อความดังต่อไปนี้

ขานเอ ขานให้โนเน...โนโน...ขานมาซาตองทำนอง
เหมือนว้าว...ซักไถ เพลงสุลาลีไมลิม...โนไฟไปไมลิม...นอง
หนุ...รวยรวย ยังหอมแตรส...แปงท...หอมรสคร ขาสง
กลินพอมา...ไร ๆ ...หอมมาลา...แคลกเหลียวไปแล...
หอมไกล...หอมฟุ้งสรล้วยไคล...เขาในโรง...นองหนุ...
ลมโคพิคแล้วตั้ง เมช...ขึ้นมา...ลมวาว คาทราพิคโตควยลม
...หลาคัน...ลกก็ซักไบแลนกลางคินมา เป็นกลางวัน.....
ไกลหลังไกลฝั่งเอาเกาะกระซัง...เป็นเรือน... ลกนั่งนับปี
นางทองสุลาลีนับ เคือน...เอาเกาะกระซังเป็นเรือน เป็นแทนที่
นอน...นองหนา...
หมายเหตุ...คำรำบว่า "อ้อ เต่าแหละ..."

(คัดจากหนังสือมโนหรานิยามา ซึ่งนายภิญโญ จิตต์ธรรม เป็นผู้รวบรวม ว่าเป็นของ
ขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา)) .

² สุริวงษ์ พงศ์ไพบูลย์, "เรื่องนางมโนหรานิยามา เกี่ยวข้องกับการเล่นโนราของ
บักซ์ไต้หรือไม่," มโนหรานิยามา, (สงขลา : วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา และ
วิทยาลัยครูสงขลา, 2513), หน้า 356.

บางครั้งก็เรียกว่า "มโนห์ราชาตรี" หรือตัดคำหน้าออกว่า "โนห์ราชาตรี" โดยหมายถึงการแสดงโนรา ดังมีปรากฏในหนังสือมโนหรานิบาต ตอนกล่าวถึงมหรสพที่แสดงในงานสมโภชอภิเษกพระสุชนนางมโนห์ราครั้งที่สองที่เมืองไกรลาส ความตอนนั้นมีว่า

มโนห์ราชาตรี ร้องบทเมรี ชมสวนชวนสมอร รำเมื่อ
กินเหล้า เกลาคลอชวนนอน ลัญญาภาจร เมรีมีวเมา ฯ¹

ส่วนคนภาคกลาง เมื่อกล่าวถึงคำว่า "มโนห์ราชาตรี" หรือ "โนห์ราชาตรี" หรือแม้แต่ "โนห์รา" กลับเข้าใจและหมายถึงละครชาตรีอย่างเดียว การเรียกเช่นนี้มีหลักฐานปรากฏอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะหลักฐานที่เป็นข้อความที่กล่าวถึง ประวัติ คำานาน หรือการแสดงละครชาตรี ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงแหล่งที่มีละครชาตรีแสดง ในหนังสือ ตำนานละครอิเหนา ว่า

ละครรำของไทยเรามี 3 อย่างคือ "ละครชาตรี"
อย่างเช่นเล่นกันในมณฑลนครศรีธรรมราช เรียกกันใน
มณฑลนั้นว่า "โนห์รา" อย่าง 1²

ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้เข้าใจกันไปว่าในโนราและละครชาตรีนั้น เป็นมหรสพประเภทเดียวกัน

¹ มโนหรานิบาต, หน้า 261.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร : คลังวิทยา, 2507), หน้า 1-2.

ผนวก จ.

ปัญญาสชาดก

หนังสือปัญญาสชาดกเป็นประมุขนิทานเก่าแก่ ที่เล่ากันในเมืองไทยแต่โบราณรวม 50 เรื่อง ซึ่งพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาดกภาษาบาลี¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงเหตุและจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้ในพระนิพนธ์ค่านำหนังสือปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ว่า

เมื่อพระสงฆ์ชาวประเทศนี้ พากันเล่าเรียนมาแต่ลังกาทวีป มีความร่ำภาษามคธแตกฉาน เอาแบบอย่างพระภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีปมาแต่ง เป็นหนังสือภาษามคธขึ้นในบานเมืองของตน แต่งเป็นอย่างอรรถกถรรมาธิบาย เช่นคัมภีร์มงคลทีป² เป็นกนขาง แต่งเป็นเรื่องศาสนประวัติบาง³ แต่งเป็นชาดกบาง โดยเจตนาจะบำรุงพระศาสนาให้ถาวร และจะให้หนังสือซึ่งแต่งนั้นเป็นหลักฐานมั่นคง คอยเป็นภาษาเดียวกับพระไตรปิฎก⁴

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "พระนิพนธ์ค่านำ, ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2499), ภาค 1, หน้า ค.

² คือคัมภีร์มัจฉลัตถทีปนี เป็นงานชิ้นเอกของพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งแต่งเป็นภาษาบาลี เมื่อ พ.ศ. 2067.

³ คือชินกาลมาลีปกรณ์ พระรัตนปัญญาไค์แต่งเป็นภาษาบาลี เมื่อระหว่าง พ.ศ. 2060-2071.

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ส่วนปีที่แต่งหนังสือปัญญาสชาคนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
คำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าแต่งระหว่าง พ.ศ. 2000-2200 แต่งแต่งในตอน
ปลายสมัย โดยประธานเหตุผลว่า เพราะความรู้อาษาบาลีที่ไซ้แต่งนั้นถูกรวมลงไม่ถึง
หนังสือที่แต่งขึ้นก่อน ¹

พระราชกรณียกิจของ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงมีความเป็นอย่างเดียวกัน
ไต่ประธานอธิบายไว้ว่า

แต่หนังสือกัมภีร์นี้จะแต่งในสมัยใด ไม่มีหลักฐานบอกไว้
เป็นแต่ประมาณกันไว้ว่าแต่งภายหลังพวกกัมภีร์ มังคลัตถที่ป็นี
และกัมภีร์สารสังคหะ ² ซึ่งแต่งในเมืองไทยเมื่อพุทธกาล
2000 ปีเศษ ควบหนังสือซึ่งแต่งในคราวนั้น ไม่กล่าวถึง
หนังสือปัญญาสชาคนเลยอย่าง 1 ควบสำนวนหนังสือปัญญาส
ชาคนทราบกว่าหนังสือที่แต่งในสมัยนั้นอย่าง 1 ³

หากเป็นไปตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ
ทรงสันนิษฐาน และตามที่พระราชกรณียกิจของ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงแสดงเหตุผล

1 เรื่องเดียวกัน

สมัยนี้การศึกษาภาษาบาลีและกัมภีร์พุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนากำลังเจริญ
รุ่งเรือง ปรากฏว่ามีวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาและประวัติล้านนา ที่แต่งเป็นภาษา
บาลีขึ้นในระหว่างนี้หลายเล่ม

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประคอง นิมมานเหมินท์, ลักษณะวรรณกรรมภาค
เหนือ (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมาศตวรรษแห่งประเทศไทย, 2517),
หน้า 23-56.

² เป็นหนังสือประมวลเรื่องนารทิมโนในพระไตรปิฎกบ้าง เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธ-
ประวัติบางตอน มีหัวข้อธรรมและคำอธิบาย ผู้แต่งคือพระนนทอาจารย์ เรื่องนี้คัดลอก
กันต่อ ๆ มา ชื่อเปลี่ยนเป็น สารัตถสังคหะ.

³ พระราชกรณียกิจของ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อ้างถึงใน ธนิต อยู่โพธิ์ นิทาน-
วรรณคดี (พระนคร : ศิวพร, 2508), หน้า 14-5.

ว่าหนังสือปัญญาสชาดกแต่งหลังคัมภีร์มัจฉลัตถที่ปณี คัมภีร์สารสังคหะ และคัมภีร์เล่มอื่น ๆ เพราะหนังสือเหล่านี้มีไ่กล่าวถึงหนังสือปัญญาสชาดกเลย ก็อาจกำหนดระยะเวลาที่แต่งหนังสือปัญญาสชาดกไ่กว่าก่อนแต่งหลังปี พ.ศ. 2063 ซึ่งเป็นศักราชสุดท้ายตามที่มีหลักฐานปรากฏว่าพระสิริมังคลาจารย์แต่งหนังสือ มัจฉลัตถที่ปณี ¹

ส่วน นายชนิต อัยโพธิ์ ไ่กำหนดสมัยที่แต่งหนังสือปัญญาสชาดกไว้ในหนังสือ นิทานวรรณคดีว่า

ปัญญาสชาดกนั้นไ่เกิดขึ้นและมีอยู่แล้ว อย่างน้อยก็ในสมัยกรุงศรีอยุธยายุคแรก ก็ยุคเดียวกับมหาชาติคำหลวง ลิลิตยวนพาย และลิลิตพระลอ ซึ่งเป็นยุคเดียวกับหนังสือมัจฉลัตถที่ปณีของพระสิริมังคลาจารย์ และซิมกาลมาลีปกรณ์ของพระรัตนปัญญา และจามเทวีวงศ์ ของพระโพธิ์รังษี ²

ทั้งนี้ นายชนิต อัยโพธิ์ ไ่ให้เหตุผลว่า เพราะหนังสือวรรณคดีรุ่นเก่า เช่น โคลงนิราศหรือกฤษณไชย โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ ไ่กล่าวอ้างถึงเรื่อง และชื่อวีรบุรุษวีรสตรีในนิทานต่าง ๆ ในหนังสือปัญญาสชาดก เช่น สุรนและมโนห์รา สุรนและประภาวดี รดเสนและกักรี่ นอกจากนี้ นายชนิต อัยโพธิ์ ยังอ้างต่อไปอีกว่า เรื่องสมุทโฆษคำฉันท์ ก็ไ่ไ่ครองเรื่องมาจากสมุทโฆษชาดก เสือโคคำฉันท์ของพระมหाराชกรก็ไ่ไ่ครองเรื่องมาจากพหลาคาวิชาดก ซึ่งแสดงว่าหนังสือปัญญาสชาดก ไ่มีมาก่อนหน้านั้นแล้วจนเป็นที่รู้จักซิมซาบกันทั่วไป จึงไ่เอามาแต่งเป็นวรรณคดีประเภทวินิพนธ์ และที่เพียงแต่อ้างชื่อวีรบุรุษวีรสตรีมาเป็นอุทาหรณ์นั้น ก็ยังมีน้ำหนักแสดงให้เห็นว่าถ้าไ่รู้เรื่องกันแพร่หลายจริง ๆ กว่คงจะไ่ไม่นำมากล่าวถึง ³

¹ ประคอง นิมนานเหมินท์, ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมาศสตร์แห่งประเทศไทย, 2517), หน้า 34.

² ชนิต อัยโพธิ์, นิทานวรรณคดี (พระนคร : ศิวพร, 2508), หน้า 20.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19-20.

ข้อวินิจฉัยของนายชนิต อยู่โพธิ์ ที่ว่าหนังสือปัญญาสชาดก แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก คือยุคเดียวกับลิลิตยวนพ่าย มหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ นั้นน่าจะเป็นไปได้มากกว่า ทั้งนี้เพราะวรรณคดีรุ่นเก่า เช่นกำสรวลโคลงกลั่น โคลงเหวาทศมาส และโคลงนิราศหริภุญไชย ต่างก็นำชื่อตัวละครของเรื่องต่าง ๆ ในหนังสือปัญญาสชาดกและต้องแต่งมานานแล้วจนเป็นที่รู้จักแพร่หลาย กวีจึงได้นำมากล่าวอ้าง เปรียบเทียบได้อย่างสนิทสนม จริงอยู่แม้เรื่องต่าง ๆ ในหนังสือปัญญาสชาดก จะเชื่อได้ว่าเป็นนิทานพื้นบ้านอยู่ก่อนแล้วก็ตาม แต่ก็คงอยู่กระจัดกระจายและไม่เป็นที่รู้จักกันโดยมาก และเมื่อพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมแต่งเป็นชาดก จึงช่วยให้รู้จักกันอย่างแพร่หลาย จนถึงกับวรรณคดีไทยในสมัยต่อมาได้นำชื่อตัวละครมากล่าวเปรียบเทียบ ตลอดจนมีกวีได้นำเรื่องราวบางเรื่องในหนังสือปัญญาสชาดกมาผูกเป็นคำประพันธ์ชนิดใหม่ก็มี

ส่วนเหตุผลที่ว่า "... หนังสือที่แต่งคราวนั้น ไม่กล่าวถึงหนังสือปัญญาสชาดก อย่าง ๑ ควบสำนวนหนังสือปัญญาสชาดกทราวมกว่าหนังสือซึ่งแต่งในสมัยนั้นอย่าง ๑..."¹ ทำให้วินิจฉัยว่าหนังสือปัญญาสชาดกน่าจะแต่งหลังหนังสือต่าง ๆ ซึ่งแต่งในคราวนั้นก็อาจเป็นไปได้ แต่หนังสือที่มีสำนวนทราวมกว่าก็อาจจะแต่งก่อนได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้แต่งมากกว่า พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่พวกที่แต่งปัญญาสชาดก อาจมีความรู้ความชำนาญภาษาบาลีมากกว่าจริง แต่ความสามารถในการแต่งภาษาบาลีคงจะน้อยกว่าพระสงฆ์องค์อื่น ๆ ในสมัยนั้น อีกประการหนึ่งพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่พวกนั้นคงจะเป็นพระสงฆ์ที่ไม่มีชื่อเสียงที่เป็นที่รู้จักอย่างพระรัตนปัญญา หรือพระสิริมังคลาจารย์ ฯลฯ เพราะมิฉะนั้นแล้วก็คงจะมีชื่อปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่งหนังสือปัญญาสชาดก โดยไม่กล่าวกันแต่เพียงว่าเป็นพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่เท่านั้น นอกจากนี้เรื่องราวในหนังสือปัญญาสชาดกก็เป็นเพียงนิทาน มิได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา หรือเป็น

¹ พระราชวรพงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธศาสนาอย่างหนังสือเล่มอื่น ค้วยเหตุนี้เองถึงแม้ว่าหนังสือปัญธุสาชากอาจจะแต่งก่อนหนังสือมังคัลลทีปนี ชินกาลมาลีปกรณ์ ฯลฯ แต่เพราะไม่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยตรง จึงไม่ถือว่าหนังสือปัญธุสาชาก เป็นหนังสือสำคัญทางพุทธศาสนา และไม่ไ้กล่าววักยของกันค้วยประการใดเลย

ฉะนั้นหากเป็นไปตามข้อวินิจฉัยนี้แล้ว หนังสือปัญธุสาชาก ต้องแต่งก่อนกำสรวลโคลงกั้น โคลงทวาทศมาส และโคลงนิราศหริภุชไชย และศักราชที่มีหลักฐานแน่นอนที่เชื่อได้ว่าหนังสือปัญธุสาชากต้องแต่งก่อน คือ พ.ศ.2060 ซึ่งเป็นปีที่โคลงนิราศหริภุชไชยแต่งจบ ¹

ส่วนหนังสือปัญธุสาชากจะแต่งหลังปีใดนั้นอาจวินิจฉัยได้จากข้อความในหนังสือพงศาวดารโยนก ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญทางศาสนาในแคว้นลานนาไทย ว่าพระเจ้าทีโลกราช โปรค ฯ ให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของโลกขึ้นที่นครเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2020 ก็มีข้อความปรากฏดังนี้

ลุลลศักราช 839 ปีสัน (วอก) นพศก พระพุทธศาสนายกกาล
หลวงแลว 2020 พรรษา พระเจ้านคร เชียงใหม่โคประชุมพระเถรา
นุเถระ มีพระธรรมทินนาเถระ เจ้าอวาสวัตป่าตาล เป็นประธาน
กระทำสังคายนาครั้งที่ 8 จึงเฉลิมพระปรมาภิไธยพระเจ้าแผ่นดิน
ว่าพระเจ้าศรีธรรมจักรวดีโลกราชมหาธรรมมิกราช พระเจ้านคร
พิงค์เชียงใหม่ ²

¹ ประเสริฐ ๓ นคร. (รวบรวม), โคลงนิราศหริภุชไชย (พระนคร : สยามภาษาและหนังสือ, 2503) "อธิบายความเบื้องต้น," หน้า ฉ.

² พระยาประชากิจกรจักร, (แปลและเรียบเรียง), พงศาวดารโยนก (พระนคร : โรงพิมพ์กองทัพอากาศ, 2450), หน้า 243-244.

อ้างอิงใน มติ พยอัมยงค์, ประวัติและวรรณคดีลานนา (เชียงใหม่ : มุขนิธิศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงกุญ ฑมส่าย, 2513), หน้า 16.

การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนี้ น่าจะเนื่องมาจากพระสงฆ์ล้านนาไทยได้ไปศึกษาเล่าเรียนมาจากลังกาทวีป ทำให้พระสงฆ์เหล่านี้มีความชำนาญภาษาบาลี ถึงขั้นสามารถสอบสวนตรวจตราพระไตรปิฎกทั้งหมด แล้วจึงคิดแต่งวรรณกรรมทางศาสนาขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ถาวร และเป็นเกียรติประวัติแก่ประเทศของตนว่าไคบ่ารุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง และหนังสือปัญญาสชาดกก็คงจะเกิดขึ้นในคราวที่มีการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งนี้ และควยเหตุผลอย่างเดียวกัน ฉะนั้นจึงอาจกำหนดระยะเวลาที่แต่งหนังสือปัญญาสชาดกไว้ว่า คงแต่งระหว่าง พ.ศ. 2020-2060 ¹

3.1.2 ลักษณะรูปเรื่องในหนังสือปัญญาสชาดก

โดยเหตุที่พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่แต่งปัญญาสชาดก โดยยึดอรรถกถาชาดกเป็นแบบอย่าง จึงปรากฏว่าลักษณะรูปเรื่องในหนังสือปัญญาสชาดกนั้นคล้ายคลึงกับนิทานชาดกในอรรถกถา ทั้งในค่านรูปแบบ องค์ประกอบของเรื่อง ลักษณะการดำเนินเรื่อง และรูปแบบการประพันธ์ เกือบทุกประการกล่าวคือ นิทานต่าง ๆ ในหนังสือปัญญาสชาดกแต่ละเรื่องจะประกอบด้วยการปรารภเรื่อง ตัวนิทาน คาถา และการแสดงการกลับชาติ ส่วนที่นิทานในปัญญาสชาดกไม่มื่ออย่างอรรถกถาชาดกก็คือ ข้อความวิจารณ์ไวยากรณ์และถ้อยคำของคาถาซึ่งเป็นการอธิบายขยายความในคาถาให้ไคความสมบูรณ์ และเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น ส่วนที่นิทานในปัญญาสชาดกไม่จำเป็นต้องมี คังจะไคกล่าวต่อไป

¹ หากหนังสือกำสรวลโคลงคั่น หรือโคลงกำสรวลศรีปราชญ์เป็นไปตามข้อสันนิษฐานว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช (2031-2034) อาจแต่งเมื่อคราวเสด็จไปทัพเมืองทะวายทางเรือ ในปี พ.ศ. 2031 ก็อาจกำหนดอายุของหนังสือปัญญาสชาดกให้แคบลงไปไคอีกว่า น่าจะแต่งระหว่าง พ.ศ. 2020-2031.

ลักษณะการดำเนินเรื่องของนิทานในหนังสือปัญญาสชาดกทุกเรื่อง จะเริ่มด้วย
 ปราบปรามเรื่องอย่างทีอรรถกถาชาดกเรียกว่า "ปัจจุบันวัตถุ" คือการแสดงเรื่องในปัจจุบัน
 เป็นการเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือกล่าวถึงคำปราบปรามของพระพุทธองค์ อันเป็นเหตุให้
 พระพุทธองค์ได้ทรงเล่าเรื่องในอดีตเมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ ¹

เรื่องในอดีต อรรถกถาชาดกเรียกว่า "อดีตวัตถุ" เป็นตัวนิทานแท้ นิทานทุก
 เรื่องในปัญญาสชาดกขึ้นต้นเรื่องว่า "อดีตเต" อย่างนิทานอรรถกถาชาดก และครั้งที่ได้
 กล่าวมาแล้วว่านิทานต่าง ๆ ในปัญญาสชาดกเป็นนิทานพื้นบ้านเก่าแก่ที่พระสงฆ์ชาวเชียง
 ใหม่ไกรรวบรวมไว้ในที่แห่งเดียวกัน การที่ขึ้นเรื่องว่า "อดีตเต" นั้นคงมีไว้เพียงเป็นการ
 ยอมรับว่าเรื่องที่เล่านั้นเป็นเรื่องเก่าแก่ที่มีมาแล้วในอดีตเท่านั้น แต่อาจจะควยความมุ่ง
 หมายจะให้มึลักษณะเป็นอย่างเดียวกับนิทานชาดกในอรรถกถา ที่ขึ้นต้นเรื่องว่า "อดีตเต"
 เป็นสำคัญ

ในตอนสุดท้าย เมื่อเล่าเรื่องอดีตจบแล้ว ก็เป็นการแสดงเรื่อง การกลับชาติ
 โดยพระพุทธองค์ทรงระบบตัวบุคคลในอดีตนิทานว่าตรงกับบุคคลใดในสมัยของพระพุทธเจ้า
 เช่นจะทรงระบบว่าบุคคลที่เกิดอุลพระพุทธโพธิสัตว์ ก็มาเกิดเป็นพระสารีบุตร พระอานนท์ ฯลฯ
 ตัวบุคคลที่เป็นปฏิภักษ์กับพระพุทธโพธิสัตว์ก็มักจะมีเกิดมาเป็นพระเทวทัต เป็นคน และตัวบุคคล
 สำคัญในนิทานคือพระมหาสัตว์ หรือพระพุทธโพธิสัตว์ ซึ่งมีบทบาทเสียสละ กล่าหาญ หรือบำ
 เพ็ญบารมีต่าง ๆ ก็จะมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้เป็นการเชื่อม
 โยงเรื่องในอดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกัน การดำเนินเรื่องนิทานในปัญญาสชาดกเป็นดังนี้ทุก
 เรื่อง ²

¹ เฉพาะเรื่องรถเสนชาดก ไม่มีข้อความปราบปรามเรื่องและการแสดงเรื่องปัจจุบัน
 เริ่มด้วยเรื่องที่เป็นอดีตเลยทีเดียว.

² ในรถเสนชาดกกล่าวแสดงการกลับชาติว่า นางยุกษ์สันธมาร กลับชาติมาเกิด
 เป็นพระเทวทัต แสดงให้เห็นการขาดความประณีต คือมองแต่พิจารณาบุคคลที่มีบทบาทหรือ
 การกระทำที่เป็นปฏิภักษ์กับพระพุทธโพธิสัตว์ มิได้นึกถึงความเหมาะสมในเรื่องเกี่ยวกับเพศ.

ส่วนรูปแบบการประพันธ์ของนิทานในหนังสือปัญญาสชาดกนั้น มีลักษณะเช่นเดียวกับนิทานชาดกในอรรถกถา คือประกอบด้วยความเรียง และบทร้อยกรอง ซึ่งเรียกว่าคาถาแทรกอยู่ในความเรียงตลอดเรื่อง

อย่างไรก็ดี มีข้อแตกต่างกันอยู่ประการหนึ่งคือลักษณะข้อความของคาถาจะเห็นว่าคาถาในนิทานอรรถกถาชาดกนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นหัวใจหรือแก่นของเรื่อง และบางทีก็มีเนื้อความเป็นสุภาษิต ลักษณะข้อความของคาถาก็สั้น กระชับรัด และลึกซึ้ง ควรแก่การศึกษาทั้งในด้านความไพเราะ ความงามของการใช้ภาษา ประชญา และการใช้ความเปรียบเทียบ ส่วนข้อความของคาถาในปัญญาสชาดก เป็นเพียงคำกล่าวในลักษณะต่าง ๆ ของตัวละครที่กล่าวขึ้นตามเหตุการณ์ของเรื่อง อาจเป็นคำถามคำตอบ การรำพันคร่ำครวญ คำอธิษฐาน ฯลฯ ที่ผู้แต่งยกขึ้นเป็นคาถาเพื่อเน้นในแง่ความไพเราะเท่านั้น มิได้มุ่งหวังจะให้เป็นสุภาษิตแต่อย่างใด แม้ในบางครั้งคำกล่าวนั้น จะมีข้อความเชิงปรัชญาอุปมาเปรียบเทียบ ก็มีได้ลึกซึ้งเกินกว่าที่จะทำความเข้าใจได้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่จำเป็นต้องมีข้อความอธิบายคาถาดังเช่นนิทานในอรรถกถาชาดก

3.1.3 จุดมุ่งหมายในการแต่งหนังสือปัญญาสชาดก

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า หนังสือปัญญาสชาดกนี้พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมนิทานพื้นเมืองมาแต่งเป็นชาดก โดยมีเจตนาจะสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ถาวรและเป็นเกียรติประวัติแก่ประเทศของตนว่าไ้บำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้จะเห็นได้จากการเรียบเรียงเป็นภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่ใช้เขียนพระไตรปิฎก¹

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "พระนิพนธ์คำนำ," ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2499), ภาค 1, หน้า ก.

การที่พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่แต่งหนังสือปัญญาสชาดกเป็นภาษาบาลี เช่นเดียวกับ
วรรณกรรมอื่น ๆ นอกจากจะเป็นคฤหบดีที่กล่าวไว้ในข้างต้นแล้ว อันอาจจะเป็นคฤ
หบดีคนหนึ่งที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ใน
หนังสือสังคีตยวงค์ ว่าเกิดจากการที่ไทยเรารวมทั้ง ลังกา พม่า มอญ และเขมร ถือ
พุทธศาสนาเถรวาทที่นิกาย คือถือตามแบบอย่างพระอรหันตพุทธสาวก พยายามรักษาพระ
ไตรปิฎก ซึ่งพระอรหันตพุทธสาวกได้ทำสังคายนาไว้เป็นภาษาบาลี ไม่มีการเปลี่ยนแปลง
เป็นภาษาของตนเหมือนจีนและทิเบต ซึ่งถือพุทธศาสนาเถรวาทนิกาย ไทยเราและชาติที่
ถือพุทธศาสนาเถรวาทที่นิกาย ถือว่าถ้าแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาอื่น พระธรรมวินัยที่พระ
พุทธเจ้าตรัสสอนจะวิปลาสคลาดเคลื่อนไป เพราะฉะนั้น พระสงฆ์คามเถรวาทจึงจำ
ต้องเรียนภาษาบาลีสำหรับศึกษา ประเทศใดพระพุทธรูปศาสนาเจริญรุ่งเรือง ก็ต้องมีพระ
เถรวาทเถระในประเทศนั้นเขาเรียนภาษาบาลีมากด้วยกัน เมื่อมีผู้เรียนภาษาบาลี เขียวชาญ
ขึ้นก็มักมีแต่งหนังสือไว้ในภาษาบาลีเป็นหนังสือหลายประเภทด้วยกัน ¹

อย่างไรก็ดี ในการแต่งวรรณกรรมเป็นภาษาบาลี คฤหบดีประสงค์จะกล่าวใน
อาจแต่งเป็นประเภทใดก็ได้ อาจเป็นพงศาวดารอธิบายศาสนประวัติ อรรถกถาฎีกาหรือ
โยชนาอธิบายความในไวยากรณ์บาลี อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นต้น ฉะนั้นการที่พระสงฆ์ชาว
เชียงใหม่รวบรวมนิทานมาแต่งเป็นชาดก ก็คงไม่มีจุดประสงค์อย่างอื่น นอกจากจะให้
หนังสือปัญญาสชาดกแสดงข้อสุภาษิตโดยยกนิทานมาเป็นอุปมา และเพื่อจะปลูกศรัทธาให้
มั่นคงตามความเชื่อถือของตน จึงแต่งเป็นทำนองชาดกอย่างอรรถกถาในนิบาตชาดก นับ
ว่านิบาตชาดกมีอิทธิพลต่อการแต่งหนังสือปัญญาสชาดกอย่างยิ่ง

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สังคีตยวงค์ พงศาวดาร เรื่องการสังคายนาพระธรรมวินัย (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยรุ่งเรือง, 2466),
หน้า 10.

อ้างถึงใน มณี พยอมยงค์, ประวัติและวรรณคดีล้านนา (เชียงใหม่ : มุขนิธิ
ศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงศุภ ชุมสาย, 2513), หน้า 17.

อีกประการหนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงรูปเรื่องของนิทานชาดกต่าง ๆ ในหนังสือ ปัญญาสาตกแล้ว จะเห็นว่า การที่พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ยังคงข้อความปรารภเรื่อง—ไว้ ทั้ง ๆ ที่เป็นส่วนปลีกย่อยเช่นนี้ ก็น่าจะมีเจตนาให้ผู้อ่านคิดว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในส่วนที่เป็นปัจจุบันวัดนั้น เป็นเรื่องจริงมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นการอ้างหลักฐานที่แน่นอน ยิ่งไปกว่าอีก นิทานเรื่องนี้ใครเล่า เล่าให้ใครฟัง เล่าที่ไหน เล่าเมื่อไร และเพราะเหตุใดจึงเล่า เช่นนี้ จึงน่าจะเป็นเจตนาให้คนอื่นเข้าใจไปว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่เล่านิทานเรื่องนี้ มีไช้เรื่องที่แต่งขึ้นมาเอง

นอกจากนี้การขึ้นต้นเรื่องนิทานว่า "อดีต" ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องจริงที่มีมาแล้วในอดีต และพระพุทธเจ้าได้นำมาเป็นเรื่องเปรียบเทียบ ตลอดจนการแสดงการกลับชาติในตอนที่จบเรื่อง ก็น่าจะเป็นข้อสนับสนุนที่ทำให้มองเห็นเจตนาของพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นกว่า ไม่เพียงแต่มุ่งหมายจะให้นิทานต่าง ๆ มีลักษณะเป็นอย่างเดียวกับนิทานชาดกในอรรถกถาเท่านั้น แต่คงมีเจตนาจะปลอมนพระพุทธรูปจะโดยแท้

3.1.4 ความแพร่หลายของหนังสือปัญญาสชาดก

เมื่อพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่แก่งปัญญาสชาดกแล้ว ก็คงเป็นที่รู้จักและนิยมในหมู่ประชาชนที่เคยได้ยินได้ฟังมาเมื่อครั้งเป็นนิทานชาดก ทั้งที่ต่อกรอ่านเพื่อความสนุกสนานและเพื่อเป็นคติ ความนิยมแพร่หลายคงมีมาก ถึงกับมีกวีได้นำชื่อวีรบุรุษและวีรสตรีของนิทานบางเรื่องในปัญญาสชาดกไปอ้างเปรียบเทียบในเรื่องวรรณคดีที่แต่ง รวมทั้งนำเอาเรื่องบางเรื่องไปผูกเป็นเรื่องขึ้นใหม่¹ ดังที่กล่าวมาแล้ว และความนิยมอ่านเรื่องในปัญญาสชาดกคงไม่จำกัดอยู่เฉพาะในเมืองไทยเท่านั้น ยังแพร่ไปยังประเทศใกล้เคียงอีกด้วย เพราะมีหลักฐานปรากฏว่า คนฉบับหนังสือปัญญาสชาดก ซึ่งเป็นคัมภีร์ลานจำนวน 50 ผูก นอกจากจะมีในประเทศไทยแล้ว ยังมีอยู่ในจีนและประเทศที่แพร่หลายเข้าไปอีก 3 แห่งคือ ที่เมืองหลวงพระบาง² กรุงกัมพูชา และพม่า ฉบับที่มีอยู่ที่เมืองหลวงพระบางและกรุงกัมพูชานั้น คนฉบับเป็นภาษาบาลี เขียนด้วยตัวอักษรขอม ส่วนฉบับที่พม่านั้นเป็นภาษาบาลีเหมือนกัน แต่พิมพ์ด้วยตัวอักษรพม่า³ และได้เรียกชื่อว่า "ซิมเมบด-

¹ นอกจากที่นำชื่อวีรบุรุษวีรสตรีไปอ้างเปรียบเทียบในวรรณคดีต่าง ๆ แล้วนิทานในปัญญาสชาดกที่มีเนื้อเอามาแต่งเป็นส่วนนวนร่ายกรองมีหลายเรื่อง เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ เสือโคกคำฉันท์ บทละครเรื่องควาวิ สังข์ทอง สรรพลัทธิตำฉันท์ กลบทศิริวิบูลยคติ และเรื่องพระสุธน-นางมโนहरา.

² หลุยส์ ฟีนอ เขียนไว้ใน *Recherches sur la Litterature Laotienne* วนที่ 86 ผูก.

³ คือฉบับที่พิมพ์ที่เมืองร่างกุ้ง เมื่อ ค.ศ. 1911 ซึ่ง หลุยส์ ฟีนอ ผู้เขียนบทความเรื่อง *Litterature Laotienne* ใน *Bulletin de l' Ecole Francaise d' Extrême-Orient* บอกว่าเป็นฉบับที่มาจากเชียงใหม่อย่างแน่นอน

๑ Louis Finot, "Recherches sur la Litterature Loatienne," *Bulletin d' Ecole Francaise d' Extrême-Orient*, Tome XVII, No.5 (1917), p. 44.

๓๓๓" 1 คำ ซิมเม เป็นคำที่พม่าเรียกเชียงใหม่

1 ประคอง นิมมานเหมินท์, กล่าวไว้ในหนังสือลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือว่า "นายพิรุ มลิวัดย์ แสดงความเข้าใจว่าเป็นหนังสือที่แต่งที่เชียงใหม่ตนเอง และอาจเป็นส่วนปัจจัยภาคแม่จะใช้อักษรพม่า เพราะสมัยหนึ่งเชียงใหม่เคยใช้อักษรพม่าและรับวัฒนธรรมมาจากพม่าหลายอย่าง อาจเป็นพระพม่าเขียนที่เชียงใหม่หรือพระชาวเชียงใหม่เขียนก็ไม่อาจทราบได้ เพราะไม่ไต่ขอกไว้" ค. ประคอง นิมมานเหมินท์, ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ (กรุงเทพมหานคร : สยามคัมภีร์ศึกษาแห่งประเทศไทย, 2517). หน้า 29.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์คำนำหนังสือปัญญาสาครุกุ ฉบับหอสมุดแห่งชาติว่า "มีเรื่องราวปรากฏว่าเคยไต่ขอกไปถึงเมืองพม่าครั้งหนึ่ง พม่าเรียกว่า "เชียงใหม่ปัดตาส" แต่พระเจ้าแผ่นดินพม่าองค์ใดองค์หนึ่งคำรัสว่าเป็นหนังสือแต่งปลอมพระพชรวิจนะ สั่งให้เผาเสียในเมืองพม่า จึงมีใครมีหนังสือปัญญาสาครุกุเหลืออยู่" ค. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, "พระนิพนธ์คำนำ," ปัญญาสาครุกุ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : กิตติปาบรรณาการ, 2499), ภาค 1, หน้า 2.

หากเป็นไปตามที่ทรงกล่าวไว้นี้ ต้นฉบับหนังสือปัญญาสาครุกุที่เคยแพร่หลายเข้าไปในพม่าครั้งหนึ่งก็คงถูกเผาตามเหตุผลข้างต้น ไม่มีเหลืออยู่ในพม่า และต่อมาอาจมีผู้คัดลอกถวายตัวอักษรพม่าในภายหลังอีก เพราะปรากฏว่าเชียงใหม่เคยเสียเอกราชแก่พระเจ้าบุเรงนอง ในรัชกาลพระเจ้าเกอสุทรวงศ์ ในปี พ.ศ. 2101 และเป็นเมืองขึ้นอยู่จนถึง พ.ศ. 2317 เจากาวิละเจ้าเมืองลำปาง ไต่ขอกเอกราชเชียงใหม่ได้ และฉบับที่คัดลอกถวายตัวอักษรพม่า ก็ไต่แพร่หลายเข้าไปในพม่าอีกครั้งหนึ่ง

แต่นายพิรุ มลิวัดย์ ไต่เล่าให้วิจยพิง (เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2519) ว่า ไต่เคยสนทนากับผู้เฒ่าชาวพม่า บอกว่าไม่เคยปรากฏว่ามีใครเผาหนังสือปัญญาสาครุกุในครั้งใดเลย มีแต่ชาวพม่าชอบที่จะอ่านหนังสือเล่มนี้ เพราะมีคติสอนใจ แต่มิไต่หลงไปว่าเป็นชาครุกุในพระไตรปิฎกเท่านั้น

ฉะนั้น ที่ว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่ง สั่งให้เผาหนังสือปัญญาสาครุกุ นั้น จึงยังเป็นปัญหาอยู่ เพราะไม่มีหลักฐานอันใดยืนยัน และหนังสือปัญญาสาครุกุที่พิมพ์ถวายตัวอักษรพม่าที่เรียกชื่อว่า "ซิมเมปัดตาส" ที่มีอยู่ขณะนี้จะเป็นฉบับเดิม หรือคัดลอกใหม่ก็ไม่อาจจะถือเป็นข้อยุติอย่างหนึ่งอย่างใดได้.

อย่างไรก็ดี ทัศนัทพ์หนังสือปญญาสชาดก ที่มีอยู่ในประเทศไทยไม่ครบบริบูรณ์ กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้พยายามสืบหาทัศนัทพ์ที่ขาดหายไปตามวัดหลายแห่ง มารวบรวมกันเข้าจึงได้ครบบริบูรณ์ ใน พ.ศ. 2466 และพิมพ์เผยแพร่ตามพระประสงค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร โดยแยกพิมพ์เป็น 2 เล่ม ภาค 1 มี 48 เรื่อง คือ

1. สมุทโฆสชาดก	2. สุนชาดก ✓
3. สุนชาดก ✓	4. รัตนปโยคชาดก
5. สิริวิบูลยคติชาดก	6. วิบุลราชชาดก
7. สิริจุฑามณีชาดก	8. จันทราชชาดก
9. สกมิตตชาดก	10. สิริขรรชาดก
11. ทลภักดิ์พิตชาดก	12. อาพิตชาดก
13. ทกัณมานิกชาดก	14. มหาสุรเสนชาดก
15. สุวรรณกุมารชาดก	16. กนกวรรณราชกุมารชาดก
17. วิวิธบัณฑิตชาดก	18. ชรรมีโสณฑกชาดก
19. สุตัสนชาดก	20. วัฏฏังคสิรราชชาดก
21. โปรรณกมลราชชาดก	22. ชรรมีกบัณฑิตราชชาดก
23. จาคทานชาดก	24. ชรรมราชชาดก
25. นรชิวชาดก	26. สุรูปชาดก
27. มหาปทุมชาดก	28. พหลาคาวีชาดก
29. ภัณฑาคารชาดก	30. เสกบัณฑิตชาดก
31. บุปผชาดก	32. พารณสิรราชชาดก
33. พรหมโยสรราชชาดก	34. เทวรุกชกุมารชาดก
35. สลกชาดก	36. สัทธสิรราชชาดก
37. นรชิวกรูณทานชาดก	38. อคิเทวราชชาดก

39. ปาจิตกุมารชาดก	40. สรรพสิทธิชาดก
41. สังขปัทมชาดก	42. จันทรเสนาชาดก
43. สุวรรณกัจฉปชาดก	44. สีโลธชาดก
45. วรวงศชาดก	46. อรินทมชาดก
47. รถเสนชาดก	48. สุวรรณสิรสาชาดก

ภาคที่ 2 มีค่ออีก 2 เรื่อง รวมเป็น 50 เรื่อง คือเพิ่ม

49. วนาวนชาดก	50. พากุลชาดก

ในภาคนี้ยังมีปัญญาสชาดกปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง คือ

1. โสนันทชาดก	2. สีหนาทชาดก
3. สุวรรณสังฆชาดก	4. สุรพักชาดก
5. สุวรรณกัจฉปชาดก	6. เทวันธชาดก
7. สุปินชาดก	8. สุวรรณวงศชาดก
9. วรรณชชาดก	10. สิริสาชาดก
11. จันทคารชาดก	

รวมเรื่องนิทานที่มีอยู่ในหนังสือปัญญาสชาดกทั้งสิ้น 61 เรื่อง

ส่วนปัญญาสชาดกอีก 3 ฉบับที่แพร่หลายไปจากประเทศไทย คือฉบับเมืองหลวงพระบาง ฉบับกรุงกัมพูชา และชิมเมปัดณาส นั้นแต่ละฉบับมีนิทาน 50 เรื่อง แต่ยังมีข้อแตกต่างกันคือ แต่ละฉบับมีนิทานไม่เหมือนกันทั้งหมดทั้งลำดับของเรื่องที่มีปรากฏในแต่ละฉบับก็ไม่ตรงกัน ถึงการวางชื่อ และ นิทานของแต่ละฉบับ ดังนี้

ลำดับที่	ฉบับ เมืองหลวงพระบาง	พิมพ์เมืองเวียงจันทน์	ฉบับกรุงกัมพูชา
1	สมณโศคม	อาทิตยราชา	สมุทโฆษ
2	สุชน	ศุภกบัตติ	สุชนกุมาร
3	สุชน	สมาธิวุมาร	สุชน
4	สิริสุมาร	อรินทม	รัตนปัทมา
5	สัพพมิตต	สัพพมิตต	สิริวิปัสสิ
6	สุวณฺเฒ์สังข	สมุทโฆษ	วิปัสสิราช
7	จินตคารตก	ทานจาค	สิริจยามณี
8	สุวณฺเฒ์นิค	ธัมมิกบัตติ	จันทราช
9	กรมมิก	สิริธรรมมหาเสณ	สัพพมิตต
10	ธัมมपालมุตติ	สังฆปิตตราช	สิริธรรมเสณ
11	ศุภก	สุชนกุมาร	สัพพสิทธิ
12	อริยวุมาร	นเรศว	ศุภกบัตติ
13	มาฆมาณว	สุวณฺเฒ์กุมาร	อาทิตยราช
14	รัตนปัทมา	สุบรรราช	ทุมมานิก
15	โสณนิตยราช	กัมพัลราช	มหาสุรเสณ
16	โสรัสส	โคपालกสา	สุวณฺเฒ์กุมาร
17	ธัมมธชบัตติ	สิริจยามณีราช	กนกราช
18	ทุกกัมม	อัญญปริกขาร	วิริยบัตติ
19	สัพพสิทธิกุมาร	สิริวิปัสสิคิรราช	ธัมมโสณทก
20	ปัญญาพาล	สัจจมนุ	สุทิสสนมหาราช
21	ทิวาหน	จันทกุมาร	วัตตังคสิราช
22	มทิสกุมาร	สาธิกราช	โปราณกบัตติ
23	สัทนค	รัตนปัทมา	ธัมมิกบัตติ
24	จัมเปยย	ทเวสิสสังส	มหาปริส

ลำดับที่	ฉบับ เมืองหลวงพระบาง	พิมพ์เมืองนครราชสีมา	ฉบับกรุงเทพมหานคร
25	คาโว	วีริยบัณฑิต	รัชมนราช
26	กบิล	วิบุลราช	นรชิว
27	นรชิวกุมาร	มหาปฐม	สรูป
28	สิทธิสารกุมาร	มหาสุรเสนกุมาร	มหาปฐมกุมาร
29	กุสราช	พรหมโฆสราช	ภักทาคารกุมาร
30	เจ้ารสสิ (ฤษี)	เสกมุสิก	พหลकारी
31	เชษฐกุมาร	อริยฉัตร	เสกบัณฑิต
32	พระยานกคุม	สุภัททราช	ปุปผราช
33	นรทราช	พหลปศุค	พาราณสีราช
34	สุทโสม	ปศุค	พรหมโฆสราช
35	มมหาพาล	ปทีปทาน	เทวรุกชกุมาร
36	พรหมโฆส	เวลาม	สลภ
37	สาทีนราช	วัณณังคสิราช	สิทธิสาร
38	สิริชราช	สิริกุมาร	นรชิว
39	อชิตราช	โสมราช	อชิตเทวราช
40	วิมล	สุวณณกุมาร	สิงหนาท
41	อรินทม	พรหมกุมาร	สุวณณสังฆราชกุมาร
42	วีริยบัณฑิต	สุจิตาปส	สุรพัก
43	อชิตทราช	อักษรลิขิต	เทวันท
44	สรูป	วมน	สุวณณแก้จฉป
45	พรหมพักค (สุวณณ)	อกคณุกุ	สุปินกุมาร
46	ปฐมกุมาร	ทุกกัมราช	สุวณณวงส
47	สุรเสน	วิปาท	สิทธิสาร (วรรณต วรรณต)
48	สิริจุทามณี	สิทธิสารจกกวัตติ	สิริสรราชกุมาร

ลำดับที่	ฉบับ เมืองหลวงพระบาง	ชิมเมบัตตาส	ฉบับกรุงกัมพูชา
49	นรก (พระยาลิง)	สี่ล	จันทคาร
50	พระยามา	มหาสหัสสน	สังฆาคิสสจกกวักติ ¹

ในบรรดานิทานที่มีอยู่ทั้งหมดนี้ ปรากฏว่ามีนิทานที่มีชื่อตรงกันทั้งสามฉบับ เพียง 15 เรื่อง และนิทานที่มีตรงกันเฉพาะสองฉบับ นอกเหนือจากที่ตรงกันแล้ว 15 เรื่อง มีดังนี้ ฉบับกรุงกัมพูชากับชิมเมบัตตาส ตรงกัน 7 เรื่อง ฉบับเมืองหลวงพระบางกับฉบับกรุงกัมพูชา ตรงกัน 4 เรื่อง และฉบับเมืองหลวงพระบางกับชิมเมบัตตาส ตรงกัน 2 เรื่อง ส่วนจำนวนนิทานที่แต่ละฉบับมีต่างจากฉบับอื่น มีดังนี้ ฉบับเมืองหลวงพระบาง 29 เรื่อง ชิมเมบัตตาส 26 เรื่อง และฉบับกรุงกัมพูชา 22 เรื่อง ²

ดังนี้ จึงเป็นปัญหาว่า ปัญญาสชาคทั้งสามฉบับนี้ ฉบับใดเป็นฉบับเดิม หรือมีนิทานตรงกับฉบับเดิมมากที่สุด อย่างไรก็ตามจะเชื่อว่า หนังสือปัญญาสชาคฉบับที่หอพระสมุดสำหรับพระนคร รวบรวมและตีพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2466 เป็นฉบับเดิมที่สมบูรณ์ที่สุด ก็อาจกล่าวได้ว่า ปัญญาสชาคฉบับกรุงกัมพูชาเป็นฉบับที่มีนิทานตรงกับฉบับเดิมมากที่สุด ทั้งนี้ปรากฏว่าจำนวนนิทานที่ฉบับหอพระสมุด ฯ มีอยู่ทั้งสิ้น 61 เรื่องนั้นตรงกับฉบับกรุงกัมพูชาถึง 45 เรื่อง และตรงกับชิมเมบัตตาส 25 เรื่อง ฉบับเมืองหลวงพระบาง 21 เรื่อง และนิทานที่ตรงกันเฉพาะสองฉบับ ก็ปรากฏว่า ตรงกับฉบับกรุงกัมพูชามากที่สุดคือ 20 เรื่อง อีกสองฉบับคือชิมเมบัตตาส และฉบับเมืองหลวงพระบาง ตรงกันเพียงฉบับละ 2 เรื่องเท่านั้น ส่วนนิทานที่มีอยู่เฉพาะในฉบับหอพระสมุด ฯ มีจำนวน 11 เรื่อง ไก่แก

¹ Louis Finot, "Recherches sur la Littérature Laotienne," Bulletin de l'École Française d'Extrême-Orient, Tome XVII, No.5 (1917), pp. 45-6.

² Ibid., p. 49.

1. นรชีวกฐินทานชาดก
2. ปาจิตตกุมารชาดก
3. จันทเสนชาดก
4. ลีโลสรชาดก
5. วรวงสชาดก
6. รถเสนชาดก
7. สุวรรณสุรัสชาดก
8. วนาวนชาดก
9. พากุลชาดก
10. วรรณชชาดก
11. ลีรสชาดก

(คูตารางแสดงชื่อนิทาน และลำดับที่ปรากฏในแต่ละฉบับ)

การางแสดงชื่อนิทาน และลำดับที่ปรากฏในแต่ละฉบับ¹

ชื่อนิทาน	ฉบับ เมือง		ฉบับ	ฉบับ	หมายเหตุ
	หลวงพระบาง	ซิมเมบัตตนาส	กรุงเทพมหานคร	หอสมุดแห่งชาติ	
	ล	ช	ก	ท	
อาทิตยราช	43	1	13	12	ล : อาทิตย ช : อาทิตย ก : อาทิต
อชิตราช	39				
อกคัณฐ		45			
อกขรลลิต		43			
อรินทม	41	4		46	
อริฎรณาร	12				
อริยฉกต		31			

¹ การางแสดงชื่อนิทานของบัณฑิตยสถาน ฉบับเมืองหลวงพระบาง ซิมเมบัตตนาส และฉบับกรุงเทพมหานคร คัดลอกจาก Louis Finot, "Recherches sur la Littérature Laotien," Bulletin de l'Ecole Française d'Extreme-Orient, Tome XVII No.5 (1917), pp. 46-8.

ชื่อนิทาน	ฉบับ เมือง หลวงพระบาง	ฉบับ เมือง ซิมเมียดนาส	ฉบับ กรุงกัมพูชา	ฉบับ หอสมุดแห่งชาติ	หมายเหตุ
	ล	ช	ก	ท	
อติเหว			39	38	
อฎฐปริกษา		18			
พาหลปุต		33			
พาหลคารี			30	28	ท : พาหลคารีชาดก
พารจนสีราช			33	32	
ภัทรทศการกุมาร			29	29	
พรหมทัต	45				
พรหมโฆส	36	29	34	33	
พรหมกุมาร		41			
จับเปยย	24				
จันทกาทก	7		49	61	ท : จันทกาทชาดก
จันทกุมาร		21			
จันทราช			8	8	
จุฑามณี (สิริ)	48	17	7	7	
ทชีวาหน	21				
ทานจาค		7		23	ท : จาคทานชาดก
เทวันท			43	56	ท : เทวันทชาดก
เทวรุกชกุมาร			35	34	
ธัมมชชปัดทิต	17				
ธัมมपालมุลิก	10				
ธัมมราช			25	24	
ธัมมโสดทก			19	18	

ชื่อนิทาน	ฉบับ เมือง		ฉบับ กรุงเทพมหานคร	ฉบับ หอสมุดแห่งชาติ	หมายเหตุ
	หลวงพระบาง	ซีมเมັตนาส			
	ล	ช	ก	ท	
ฉั่มมิกปดฺทิต		8	23	22	
ทุกปานิก			14	13	ท : ทุกมมานิกชาคก
ทุกกัम्म	18	46			
ทเวสีสทังส		24			
คาโว	25				
โคपालกสาด		16			
เชฏฐกุมาร	31				
กั้มพาลราช		15			
กนกราช			17	16	ท : กนกวรณราช- กุมารชาคก
กบิล	26				
กบิลปุรณรินท(โปราณ)			22	21	
กฤษมิก	9				
กัสรราช	29				
มา (พระยา)	50				
มาฆมานว	13				
มหาพล	35				
มหาปริส			24		
มหัสสิกุมาร	22				
นรทราช	33				
นรชีว	27	12	26/38	25	
นรก	49				
นกกม (พระยา)	32				
ปธิร		34			

ชื่อหนังสือ	ฉบับเมือง หลวงพระบาง ล	ฉบับเมือง ซิมเมียด ช	ฉบับ กรุงกัมพูชา ก	ฉบับ หอสมุดแห่งชาติ ท	หมายเหตุ
ปทีปทาน		35			
ปทุมกุมาร	46	27	28	27	ช, ก, ท . มหาปฐม
ปัญญาสพาล	20				
ปุปผราช			32	31	
รัตสี (เจ้า)	30				
รัตนปรัชโชค	14	23	4	4	
สัพพสิทธิกุมาร	19		11	40	
สัทนค	23				
สัทธาภิสสจกกวัตติ				50	
สาชิตราช		22			
สาทีนราช	37				
สลภ			36	35	
สมาชีวกุมาร		3			
สมณโศคตม	1				
สมุทโทฆส		6	1	1	
สังขปัตติราช		10		41	
สัคคมนุ		20			
เสกมสิก		30			
เสกบัณฑิต			31	31	
สิทธิสารกุมาร	28	48	37/47	36	
สีล		49			
สิงหนาท			40	52	
สิริธร	38	9	10	10	
สิริสุมาร	4	38	48		

ชื่อนิทาน	ฉบับ เมือง		ฉบับ		หมายเหตุ
	หลวงพระบาง	ซิม เมบัตตนาส	กรุงกัมพูชา	หอสมุดแห่งชาติ	
	ล	ช	ก	ท	
โสนัดทราย	15			51	ท : โสนัดทราย
โสนทราย		39			
โสรัส	16				
สุภัท		32			
สุจิตาปส		42			
สุทัสสน		50	20	19	ช : มหาสุทัสสน ก : สุทัสสนมหาราช
สุชน	3		2	2	
สุชนุ	2	11	3	3	
สุบินกุมาร			45	57	
สุรพัก			42	54	
สุรเสน	47	28	15	14	ท : มหาสุรเสนชาคก
สุรูป	44	14	27	26	
สุตโสม	34				
สุวัฒนกัจฉป			44	43/55	
สุวัฒนกุมาร		13/40	16	15	
สุวัฒนนิค	8				
สุวัฒนสังข	6		41	53	
สุวัฒนวงส			46	58	
คุลก	11	2	12	11	ท : คุลกบัณฑิตชาคก
ฉน		44			
วิภูงคฺลี		37	21	20	
เวลาม		36			
วิมุ	40				

ชื่อนิทาน	ฉบับเมือง		ฉบับ	ฉบับ	หมายเหตุ
	หลวงพระบาง	ซิม เมปัดถาส	กรุงเทพมหานคร	หอสมุดแห่งชาติ	
	ด	ช	ก	ท	
วิปาท		47			
วิปลกิตติ (สิริ)		19	5	5	
วิบุรราช		26	6	6	
วิริยบัณฑิต	42	25	18	17	ท : วิริยบัณฑิตชาดก

การที่นิทานในหนังสือปัญญาสชาดกฉบับต่าง ๆ มีแตกต่างกันมากเช่นนี้ อาจเนื่องด้วยสาเหตุเกี่ยวกับนิทานทั่วไปที่แพร่หลายไปในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง กว้างวิธีเล่าสืบต่อกัน หรือมีต้นฉบับที่เป็นเอกสารรับช่วงต่อกันก็ตาม เมื่อเวลาล่วงเลยนานเข้า เรื่องราวที่เล่าก็อาจผิดเพี้ยนกันไป ถ้าเป็นเอกสารก็อาจสูญหายไปบ้าง เพราะฉะนั้นหนังสือปัญญาสชาดกซึ่งมีต้นฉบับเป็นคัมภีร์ใบลานที่เย็บรวมเป็นผูก โอกาสที่บางส่วนจะสูญหายไปก็มีง่ายยิ่งขึ้น และเมื่อบางเรื่องสูญหายไปก็อาจมีการแต่งเสริมขึ้นใหม่ โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นเรื่องเดิมหรือไม่ คงเพียงแค่มุ่งหมายจะให้ครบตามจำนวนเดิม เป็นสำคัญเท่านั้น และเมื่อต่างฉบับที่แพร่หลายเข้าไปในแต่ละถิ่น ต่างก็แต่งเสริมใหม่ ก็ยิ่งทำให้มีนิทานที่แปลกแตกต่างกันมากยิ่งขึ้น.

3.1.5 การแปลหนังสือปัญญาสชาดก

การแปลหนังสือปัญญาสชาดกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย คงจะกระทำกันเสร็จสิ้นก่อน พ.ศ. 2466 ซึ่งเป็นปีที่หอพระสมุทสำหรับพระนครไคร้รวบรวมต้นฉบับหนังสือนี้ไว้ครบบริบูรณ์ และพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก ตามพระประสงค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ซึ่ง เคยทรงดำรงตำแหน่งนายกสภาหอพระสมุทสำหรับพระนคร

ส่วนผู้แปลเป็นภาษาไทยนั้น ไม่มีหลักฐานว่าผู้ใดแปลเรื่องใด นอกจากข้อความในพระนิพนธ์คำนำ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุทแห่งชาติ ที่ไคร้รวบรวมไว้ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ไคร้ทรงแปลเรื่องสมทโฆสชาดก เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุทสำหรับพระนคร เท่านั้น คงข้อความว่า

การที่จะจัดพิมพ์หนังสือปัญญาสชาดก เป็นพระประสงค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เมื่อยังทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุทสำหรับพระนคร ไคร้ทรงพระอนุสาหาแปลเรื่องสมทโฆส อื่นเป็นนิทานเรื่องตนปัญญาสชาดกไว้เรื่องหนึ่ง แต่เข้าใจว่าคงจะเป็นเรื่องเมื่อทรงแปลแล้ว จึงทราบว่าต้นฉบับหนังสือปัญญาสชาดกที่มีอยู่ในหอพระสมุท บกพร่องไปสามบรรทัดจะพิมพ์ให้ตลอดเรื่องในสมัยนั้น จึงไคร้ทรงยังอยู่เพียงนั้น ครั้นมาเริ่มพิมพ์ปัญญาสชาดก จึงไคร้เอาเรื่องสมทโฆส ซึ่งกรมพระยาสมมตอมรพันธุ์ ไคร้ทรงแปลไว้มาพิมพ์เป็นเรื่องตน¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้แปลนิทานต่าง ๆ ในหนังสือปัญญาสชาดกเป็นภาษาไทยคงจะเข้าใจเจตนาของพระภิกษุชาวเชียงใหม่ ที่แต่งหนังสือปัญญาสชาดก ก็ด้วยประสงค์จะให้หนังสือปัญญาสชาดกมีคุณค่าในการ เสริมสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับอรรถกถาชาดก ทั้งนี้จะเห็นได้จากลักษณะการแต่งวิธีการดำเนินเรื่องของนิทานในหนังสือ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "พระนิพนธ์คำนำ," ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุทแห่งชาติ (พระนคร . ศิลปাবรรณาคาร, 2499), ภาค 1, หน้า ง.

ปัญญาสชาคก เป็นไปอย่างนิทานในอรรถกถาชาคกทุกประการ ด้วยเหตุนี้การแปลหนังสือ
ปัญญาสชาคก เป็นภาษาไทยนั้น เข้าใจว่า ผู้แปลน่าจะได้อาศัยวิธีการแปลอรรถกถาชาคก
เป็นภาษาไทยเป็นแบบอย่าง¹ กล่าวคือมีการ เคนคาถาบาลีตอนขึ้นเรื่อง แล้วพรรณนาเป็น
ภาษาร้อยแก้วโดยตลอด แม้แต่ข้อความเดิมที่เป็นคาถาก็แปลเป็นภาษาร้อยแก้วเช่นเดียวกัน
เพียงแต่นำข้อความที่เป็นคาถาในตอนนั้นมาลงแทรกไว้ทั้งหมด แล้วถอดความเท่านั้น
ตัวอย่าง เช่น

ตทา มาตา กราวนั้นพระนางจันทาผู้มารดา ไคทอดพระเนตร
เห็นพระราชโอรส อันโศกกำสรดสะอนอาลัย หวังพระทัยจะเฝ้าพระ-
เจ้าลูกหลานจากความโศกเศร้า จึงไคตรัสพระคาถานี้ว่า

ตาค มา ปรีเทเวสิ สมุติ อญญเ ชตุติยา

กญญา อุตตมรูปปา เทวจรปติคาถา

ตาทิ สทธิ อภิรมตุ รชช ปาเลตุ ญญุติหิ

ความที่ ลูกพร้อเจ้าอย่าว่าไรถึงมโนหฺรฺาเลย ชิตฺติยกัญญานาริ
คนอื่นที่มีรูปร่างงาม เปรียบดัง เทพอัสรยังมีอยู่หมู่ไป เจ้าจงอภิรมย์
กับชิตฺติยกัญญา เหล่านั้น ไคปกครองราชสมบัติสืบต่อไป พออย่าไคไป
คิดตามหานางมโนหฺรฺาเลย²

อย่างไรก็ดี เนื่องจากสำนวนภาษาของพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ที่ใช้อยู่ในหนังสือ
ปัญญาสชาคกค้อยกว่าหนังสือที่แต่งในสมัยเดียวกัน ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระยาคำรงราชานุภาพ และพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ได้ประทานข้อ

¹ นิบาตชาคก แปลเป็นภาษาไทยเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2447 เพื่อแจกในงาน
พระศพ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลลักษณ์ กรมขุนสุพรรณภาควดี โดยสมเด็จพระ
พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรับเป็นธุระในการแปล ในครั้งนี้แปล
เพียง 6 เล่มเท่านั้น.

² ปัญญาสชาคก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2499),
ภาค 1, หน้า 55.

วินิจฉัยไว้¹ จึงทำให้สำนวนที่เรียบเรียงเป็นภาษาไทยพลอยไม่ประณีตไปด้วย ดังที่นาย
ธนิต อัยโพธิ์ ไก่กล่าวไว้ในหนังสือนิทานวรรณคดี ว่า

เสียแต่สำนวนโวหารที่เรียงเป็นภาษาไทยตลกจะครึครระ อ้วน-
เหนียว และรำคาญใจ แต่เราจะไปโทษผู้แปลไมไค เพราะหากที่
ไคสอบถามผู้แปลบางท่าน ก็ไคความวๆ สำนวนภาษาบาลีของเดิม
ก็ทุรามเต็มหน จะแปลไปตามคนฉบับไมไค คงใช้วิธีอ่านดูความ
แล้วเรียงภาษาไทยเอาใหม่ บางตอนเหมือนเป็นสำนวนของผู้แปล
แต่งเอาเอง²

¹ กวีนิพนธ์ หน้า 309.

² ธนิต อัยโพธิ์, นิทานวรรณคดี (พระนคร : สีวพร, 2508), หน้า 32.
(พิมพ์เนื่องในวันที่ 20 ตุลาคม 2508).

มณฑล ฉ.

มหาวัดศุ

มหาวัดศุ แปลว่า เรื่องที่ยิ่งใหญ่ เป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่สำคัญมากเล่มหนึ่งในบรรดาคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ที่แต่งเป็นภาษาสันสกฤต มหาวัดศุเป็นคัมภีร์พุทธประวัติฉบับที่เก่าแก่ที่สุด โคชัวว่าเป็นวินัยปิฎกแห่งนิกายโลโกตทรวาทิน แต่เนื้อความเปลี่ยนแปลงแตกต่างจากวินัยปิฎกไปมาก กล่าวคือข้อความบางตอนมีใจความคล้ายสูตรบางสูตรในทีฆนิกาย และสุตตนปิฎก นอกจากนี้ยังมีตำนานบางเรื่องคล้ายชาดกในภาษาบาลีอีกด้วย

คัมภีร์มหาวัดศุฉบับภาษาสันสกฤต ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกระหว่างปี ค.ศ. 1882-1897 (พ.ศ. 2425-2440) ในการพิมพ์ครั้งนี้ อี. เซนาร์ต (E. Senart) ได้เขียนคำนำอธิบายเป็นภาษาฝรั่งเศส พร้อมทั้งสรุปเนื้อความทั้งหมดไว้ในคำนำด้วย และเรียกฉบับพิมพ์คราวนี้ว่า "Le Māhavāstu" (3 tomes)

ในปี ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) เจ.เจ. โจนส์ (J.J. Jones) ได้แปลคัมภีร์ เล่มนี้จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาอังกฤษและตีพิมพ์ในปีนั้นและเรียกชื่อว่า "The Māhavāstu" (3 volumes)

1. เนื้อความในคัมภีร์มหาวัดศุ

คัมภีร์มหาวัดศุมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวประวัติของพระพุทธเจ้า ใจความสำคัญอยู่ที่เรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ซึ่งนำมาสนับสนุนเหตุการณ์ในชีวิตปัจจุบัน สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นแนวคิดของนิกายโลโกตทรวาทินได้อย่างเด่นชัดคือการพรรณนาบุคลิกของพระพุทธเจ้าว่าเป็นมนุษย์พิเศษเหนือมนุษย์ธรรมดา รวมทั้งมีสภาพเป็นเทวดาด้วย ตลอดจนการพรรณนาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปในลักษณะที่เกินกว่าจะเป็นไปได้โดยธรรมชาติหรือในชีวิตจริง ทั้งนี้แนวคิดของนิกายนี้เชื่อในเรื่องการสืบทอดเชื้อสายของพระพุทธเจ้าว่าเคยเป็นเทวดามาก่อน โดยเหตุนี้เนื้อความในคัมภีร์มหาวัดศุ จึงเต็มไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์อยู่มากมาย

เป็นที่น่าสังเกตุว่า เนื้อความในมหาวัสตุนี้มีเค้าโครงคล้ายกับลักษณะของนิทาน
กถา ของบาลี กล่าวคือ เนื้อความในมหาวัสตุ แบ่ง เป็น 3 ตอน

ตอนที่หนึ่ง เริ่มต้นด้วยเรื่องของ เมืองนรกและความทุกข์ในนรกที่พระเมหา-
คัลยาณะ 4 ได้ไปเห็นมา ต่อจากนั้นก็กล่าวถึง จรุธา หรือจรียา 4 ประการ 5 อัน
เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความ เป็นพระพุทฺธเจ้า และกล่าวถึงพระศากยมุณีคือพระพุทฺธเจ้าองค์
ปัจจุบัน เมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ รวมทั้งบุคคลอื่นในสมัยพระพุทฺธเจ้าแต่ปาง
ก่อนในอดีตอันไกลโพ้น และแต่ละชาติได้ประพฤติจรียานี้ และบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุมิ
ทาง ๆ โดยลำดับ จนกระทั่งข้ามพญุมิที่ 9 ก็ได้รับเขาวราชยาภิเษกจากพระพุทฺธเจ้า
ทรงพระนามว่า กัศยป ต่อจากนั้นก็อุบัติขึ้นในสวรรค์ชั้นดุสิต

เมื่อกล่าวถึงภูมิต่าง ๆ แล้ว ก็เล่าเรื่องพระพุทฺธเจ้าที่บังเกิดขึ้นแต่ยังเป็น
พระโพธิสัตว์ และเรื่องของพระพุทฺธเจ้าองค์อื่น ๆ จากนั้นก็นำเรื่องการทำเพ็ญพุทฺธกิจ
ของพระโคตมพุทฺธเจ้า เข้ามาแทรก โดยเล่าเรื่องการเกิดโรคระบาดในเมืองเวสาลี

¹คือ พระโมคคัลลานะ ในคัมภีร์บาลี.

²ได้แก่

ประการที่ 1 ปุ่รฤทธิจรุธา (ปฤทธิจรียา) ต้องเป็นผู้เคารพ เชื่อฟัง บิคา-
มารกา สมณะ พราหมณ์ และ เซษรบุคคล ต้องประกอบคุณงามความดี สั่งสอนผู้อื่นให้
รู้จักการไถทาน และเคารพบูชาพระพุทฺธเจ้าทุกพระองค์ ผู้ที่กำลังประพฤติจรียาประ-
การนี้ยังเป็นบุคคลธรรมดา ยังไม่ได้เป็นพระโพธิสัตว์

ประการที่ 2 ปฤธิช (ปฤธิช) หรือ ปฤธิชาน (ปฤธิชาน) คือการที่บุคคลตั้ง
ใจว่าจะตรัสรู้ในเวลาอันควร

ประการที่ 3 อุนุโลม คือข้อปฏิบัติก้าวหน้า สืบเนื่องมาจากประการที่ 2
ได้แก่การทำเพ็ญบารมีที่จำเป็นในการ เป็นพระพุทฺธเจ้า

ประการที่ 4 อวิวรุต (อวิวรุต) หรือ อนิวรุตน (อนิวรุต) แปลว่า ไม่ถอย
กลับ.

เจ้าหญิงโยธธา พระราหุล ตลอดจนเจ้าศากยะทั้งหลาย รวมทั้งท่านอุบาลี จนกระทั่งเล่าเรื่องเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารที่กรุงราชคฤห์

เนื้อหาของมหาวัสสุตอนนี้เกี่ยวเนื่องอย่างใกล้ชิดกับเนื้อหาที่มีในวินัยปิฎกของบาลี โดยเฉพาะเรื่องราวที่แสดงที่มาของบทบัญญัติต่าง ๆ ของวินัยสงฆ์ซึ่งมีในมหาวรรค

หนึ่ง ในเนื้อหาของคัมภีร์มหาวัสสุ ปรากฏว่ามีนิทานชาดกแทรกอยู่โดยตลอด

แม้ว่ามหาวัสสุจะมีใจก้าหนดชื่อ เรียกตามลักษณะของเรื่อง ในแต่ละตอนอย่างนิทานกาลา ก็อาจจะจัดเรียกได้อีกตามนิทานกาลาทั้งนี้เนื่องจากมีลักษณะคล้ายกันอยู่มาก กล่าวคือ ตอนต้นของมหาวัสสุ อาจจัดเป็นทูลเรณินทานจะมีที่แตกต่างกันอยู่บ้างก็ตรงที่เล่าเรื่องการทำความดีของบุคคลก่อนหน้าที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งยังบำเพ็ญจริยาประการที่ 1 คือ ปุรกุฏิจรุษ ในตอนที่สองซึ่งใจความส่วนใหญ่ กล่าวถึงชีวิตประวัติของเจ้าชายสิทธารถ จัดเป็นอวิฐเรณินทาน และตอนสุดท้ายซึ่งกล่าวถึงพุทธกิจต่าง ๆ จัดเป็นสันติเกณินทาน

2. ที่มาของ เนื้อความในมหาวัสสุ

ในบรรดาคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งหลาย พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีนั้นนับเป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่สุด และสมบูรณ์ที่สุด โดยเหตุนี้ คัมภีร์พุทธศาสนาเล่มอื่น ๆ ที่ปรากฏชื่อไม่ว่าจะเป็นภาษาใด อาจกล่าวได้ว่าคัมภีร์เล่มนั้นแต่งขึ้นภายหลัง และหากมีเค้าความหรือเนื้อหาไปเหมือน หรือคล้ายกับ เนื้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกตอนใดก็ตาม ก็น่าจะเชื่อได้ว่าคัมภีร์เล่มนั้นได้เนื้อหาไปจากพระไตรปิฎกโดยไม่มีข้อสงสัย ส่วนที่จะนึกเพี้ยนไปนั้นก็น่าจะเนื่องด้วยมีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม ฉะนั้น การที่เนื้อหาความในมหาวัสสุ คล้ายกับ เนื้อความในวินัยปิฎก มหาวรรค ก็น่าจะเชื่อได้ว่ามหา-

วัสดุได้นี้ความมาจากวินัยปิฎก มหาวรรค 1 ส่วนที่เนื้อความแตกต่างออกไปจากความ
ในวินัยปิฎก และไปเหมือนกับพระสูตรบางสูตรในทีฆนิกายก็มี มัชฌิมนิกายก็มี และ
เหมือนกับข้อความในสุตตนปิฎกก็มี เหล่านี้ มหาวัสดุน่าจะได้อีก และความมาจากส่วน
ต่าง ๆ ของคัมภีร์พระไตรปิฎกที่เอ่ยชื่อดังกล่าวนี้

นอกจากนี้อาจกล่าวได้ว่า เนื้อเรื่องในมหาวัสดุจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์
ปุราณะ เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับนรก การสร้างโลก ตลอดจนการแสดงเรื่องราววงศ์ คือ
ตระกูลของศากยะและโกลิยะ ซึ่งเป็นลักษณะอันเป็นองค์ประกอบของปุราณะ 2

ในส่วนที่เป็นนิทานชาดก ปรากฏว่ามีนิทานชาดกในมหาวัสดุเป็นจำนวนมากที่
คล้ายกับชาดกในภาษาบาลี ฉะนั้น อาจเป็นไปได้ว่านิทานชาดกในภาษาบาลีนั้น เป็นต้น แก่
ของนิทานชาดกในมหาวัสดุ แต่ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ชาดกบางเรื่องในมหาวัสดุที่ไม่มี
ปรากฏในนิทานชาดกภาษาบาลีเหล่านั้น ได้เค้าเรื่องมาจากที่ใด หรือเป็นนิทานชาดกที่
ผู้เรื่องขึ้นมาเอง

โดยเหตุนี้จึงนับได้ว่า มหาวัสดุเป็นแหล่งรวบรวมเรื่องเก่า ๆ เมื่อครั้งพระ
พุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ และสามารถตรวจสอบเทียบกับฉบับภาษาบาลีได้หลายตอน นอก
จากนี้คุณค่าอีกประการหนึ่งของมหาวัสดุก็คือ เป็นแหล่งรวมของนิทานโบราณอีกด้วย

1 มีข้อความในอารัมภบทของคัมภีร์มหาวัสดุ กล่าวยืนยันความจริงข้อนี้.

2 คัมภีร์ปุราณะ มีลักษณะสำคัญ 5 ประการคือ

1. แสดง เรื่องการสร้างโลกครั้งแรก
2. แสดง เรื่องการสร้างโลกเป็นครั้งที่ 2 (เมื่อมีการสร้างโลกแล้วก็มีการ
สถาปนาใหม่อีกครั้งหนึ่ง)
3. แสดง เรื่องเทพวงศ์ และประชาบดีวงศ์
4. แสดง เรื่องพระมनुทั้งหลาย
5. แสดง เรื่องพงศาวดารกษัตริย์โบราณ (สุริยวงศ์ และ จันทรวงศ์).

อนึ่ง จากการศึกษาวิเคราะห์ เนื้อความที่มีในมหาเวสตุ พบว่ามีแนวคิดของมหา-
 ยานปรากฏอยู่ด้วย ทั้ง ๆ ที่มหาเวสตุเป็นคัมภีร์ของฝ่ายหินยาน แต่เข้าใจว่าคง เป็นระยะ
 แรกเริ่มของแนวคิดนี้ เพราะมีปรากฏเฉพาะแนวคิด ปรัชญา หรือ ทฤษฎี ที่คล้ายคลึง-
 กับมหายาน สอนิทาน คำานาน หรือ เพณินิยาย ตามลักษณะของมหายาน ยังไม่ปรากฏ
 วินเทอร์นิทซ์ (Winternitz) ได้สรุปความเห็นว่า มหาเวสตุ โดยตัวเองแล้วเป็นคัมภีร์
 ของฝ่ายหินยาน แต่มีลักษณะของมหายานผสมผสานอยู่¹ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่ามหาเวสตุ
 ได้แสดงแนวคิดในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างหินยานและมหายาน ดังที่ ปูแซ็ง (Pous-
 sin) กล่าวไว้ว่า "...อาจกล่าวได้ว่ามหาเวสตุเป็นเสมือนสะพานที่เชื่อมระหว่าง
 หินยานและมหายาน"²

3. สมัยที่แต่ง

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า คัมภีร์ เลมนี่อาศัยเนื้อความในพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์ที่
 เก่าแก่ที่สุดและสมบูรณ์ที่สุดของพระพุทธศาสนา และเนื่องจากคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้มีหลัก-
 ฐานที่เชื่อได้ว่าเกิดขึ้นภายหลังการสังคายนาครั้งแรก เมื่อประมาณ พ.ศ. 100 จึงอาจ
 กำหนดสมัยที่แต่งคัมภีร์มหาเวสตุในขั้นแรกนี้ได้ว่า ต้องแต่งหลัง พ.ศ. 100 และโดยที่
 คัมภีร์ฉบับนี้เป็นของนิกายโลกศตรวาทิน ซึ่งแยกมาจากนิกายมหาสังฆิกาวาทิน ประมาณ
 พ.ศ. 200³ ฉะนั้นจึงอาจกำหนดลงไปได้ว่า คัมภีร์มหาเวสตุน่าจะแต่งหลัง พ.ศ. 200

¹ M. Winternitz, A History of Indian Literature (Calcutta :
 University of Calcutta, 1972) Vol.II, p. 248.

² L. de la Vallée Poussin, "Mahavastu," Encyclopaedia of Reli-
 gion and Ethics, edited by J. Hastings, (1915), Vol.VIII, p.329.

"The Mahavastu may be said to form the bridge between the Old
 Vehicle and the New."

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย (ผู้แปล), พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2500 ปี ที่ล่วงแล้ว
 (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2503), เล่ม 1, หน้า 216

อย่างไรก็ดี มีนักปราชญ์ทางวรรณคดีสันสกฤตหลายท่านได้กำหนดอายุของคัมภีร์มหาเวสตุโคโดยอาศัยหลักฐานบางประการในแนวทางในการสันนิษฐาน ดังนี้

อี. เซนาร์ต (E. Senart) ได้แสดงความเห็นว่าคัมภีร์เล่มนี้น่าจะเขียนขึ้นในศตวรรษที่ 4 แห่งคริสตกาล คือราว พ.ศ.800 โดยอ้างถึงการเอ่ยชื่อราชวงศ์อัน¹ ซึ่ง ปูแซ็ง² (de la Vallée Poussin) และ หรปรัสาท ศาสตริน³ (Haraprasad Sastrin) ไม่เห็นด้วยกับความเห็นข้อนี้

วินเทอร์นิทซ์ ได้สันนิษฐานว่าตอนกลางของเรื่อง เป็นของเดิม น่าจะแต่งในราวศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล และแต่งเติมจนสมบูรณ์ในคริสตศตวรรษที่ 4 ทั้งนี้เนื่องมาจากเนื้อความมีลักษณะแตกต่างกัน⁴

สวัน หร พายัล (Har Dayal) เห็นว่ามหาเวสตุฉบับภาษาสันสกฤตนี้มีได้เป็นฉบับที่สำเร็จรูปคร่าวเดียวกัน ต้นฉบับเก่าแก่ดั้งเดิมอาจมีมาตั้งแต่ราวศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล และได้มีการแต่งเติมเสริมต่อเรื่อยมาจนเป็นฉบับสมบูรณ์อย่างในปัจจุบัน ซึ่งตกราวคริสตศตวรรษที่ 6-7⁵

¹ E. Senart, "Preface," Le Mahāvastu (Paris : Autorisation du Grand des Sceaux a l' Imprimerie Nationale, 1882).

ราชวงศ์อัน ปกครองประเทศจีนระหว่าง พ.ศ. 337-763.

² Poussin, Loc.cit.

³ Haraprasad Sastrin, Indian History Quarterly (1925), Vol.I, p. 205.

⁴ Winternitz, op.cit., p.285.

⁵ Har Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature (Delhi : Motilal Banarsidass, 1970), p. 382.

4. ชาตกในมหาวัสสุ

นิทานชาตกที่มีแทรกอยู่ในมหาวัสสุ เมื่อนับตามที่ระบุไว้ในฉบับแปล เป็นภาษาอังกฤษ เป็นนิทานชาตกมีจำนวนทั้งสิ้น 40 เรื่อง ในจำนวนนี้หลายเรื่องมีเนื้อความตรงกับนิบาตชาตกของบาลี บางเรื่องก็ตรงกันเฉพาะบางส่วน บางเรื่องก็คล้ายกันเฉพาะเค้าโครงเรื่อง และมีหลายเรื่องที่ไม่มีในชาตกภาษาบาลี ยกตัวอย่าง เช่นชาตกเรื่องนกสามตัว เหมือนกับนิบาตชาตกบาลีชื่อ เทศกฤตชาตก, เรื่องกวาง ตรงกับนิบาตชาตกบาลีชื่อ นิโครธมิกชาตก, เรื่องมันขารีชาตก ตรงกับนิบาตชาตกบาลีชื่อสุชาโกชนชาตก ทั้งตัวละครและคาถา และอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง

ส่วนเรื่องที่ไม่ปรากฏในนิบาตชาตกของบาลี มีตัวอย่าง เช่น เรื่องนางเสื่อ เรื่องศิริ และเรื่องกีนรีชาตก เป็นต้น

5. รูปเรื่องและลักษณะของชาตกในมหาวัสสุ

บรรดา เรื่องชาตกในมหาวัสสุนั้นประกอบด้วย 3 ส่วนคือ ส่วนต้นกล่าวถึงเรื่องราวหรือ เหตุการณ์บางอย่างที่เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องทรงนำเรื่องในอดีตมาแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย เหตุบางอย่างนี้ในพระพุทธศาสนา เรียกว่า "อุบัติเหตุ" ¹ ซึ่งเปรียบได้

¹ อุบัติเหตุ อันเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการเล่านิทานชาตก หรือ แสดงพระธรรมเทศนา มีอยู่ 4 ลักษณะคือ

1. อัครัตถสาสยะ คือ เกิดขึ้นแต่อัครัตถสาสยะของพระพุทธเจ้าเอง หมายความว่า พระองค์ทรงปรารภนาที่ที่จะแสดงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแก่พุทธบริษัท นิทานชาตก หรือ พระสูตร เหล่านี้ จะขึ้นต้นว่า กูกรภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงธรรมแก่เธอทั้งหลาย

2. ปัญญาสยะ ทรงแสดงธรรมเพราะอัครัตถสาสยะของผู้ฟัง โดยผู้ฟังปรารภนาที่ จะทราบเรื่องจึงอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เล่าเรื่องหรือแสดงธรรมนั้น ๆ ให้รู้เรื่องหรือเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

3. อัครูปัตถิกะ คือถือเอาประโยชน์ที่เกิดขึ้น เป็นเหตุหรือมีเรื่องอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้น

4. ปุจฉาวิสสิกา เกิดจากคำถาม คือมีปัญหเกิดขึ้น และมีผู้ถาม เมื่อต้องการให้แก้ปัญห หรือปลดเปลื้องความสงสัยนั้น ๆ เช่น เกิดปัญหาขึ้นในชมพูทวีปว่าอะไรเป็นมงคล จนเกิดถกเถียงกันเป็นเวลานานถึง 12 ปี ในที่สุดเทวคาททั้งหลายโคหุลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงแสดงลักษณะมงคล 38 ประการ.

กับ "ปัจจุบันวัตถุ" ของนิทานชาดกในอรรถกถา

อย่างไรก็ดี ในการที่พระพุทธเจ้าทรงเล่านิทานชาดกนั้น มักจะไม่เกิดจากเหตุเพียงอย่างเดียว กล่าวคือ เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้น พระองค์ก็จะรับสั่งเป็นนัยว่า เรื่องนั้น เคยมีมาแล้วแต่ปางหลัง แล้วภิกษุหรือผู้ฟังก็ถามขึ้น หรือทูลอาราธนาให้ทรงเล่า พระพุทธองค์ก็จะแสดงชาดกตามควรแก่เหตุเกิด

ส่วนที่สอง คือ คำนิตานชาดก เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อสนับสนุนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จะสังเกตเห็นว่า นิทานชาดกในมหาวัสตุนั้น มีโครงเรื่องและเนื้อความติดต่อกันอย่างสมบูรณ์ และเนื่องจากเป็นเรื่องเก่าแก่ที่เกิดขึ้นแล้วที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวพวกพึงถึง จึงขึ้นต้นเรื่องด้วยคำว่า "ภูตปุรณ"¹ หมายความว่า เป็นเรื่องที่เคยมีมาแล้วส่วนนี้จัดเป็น "อดีตวัตถุ" อย่างนิทานในอรรถกถาชาดก

ในตอนสุดท้าย เมื่อแสดงเรื่องอดีตจบแล้ว จะเป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าทรงระบุตัวบุคคลในปัจจุบันว่า เป็นใครในเรื่องอดีตแต่ละเรื่องที่เล่าแล้วนั้น ลักษณะนี้ตรงกับ "การแสดงการกลับชาติ" ในอรรถกถาชาดก

ส่วนภาษาที่ใช้ในนิทานชาดกในมหาวัสตुเป็นภาษาสันสกฤตผสม ภาษาปรากฤต ซึ่งมักพบอยู่เสมอในวรรณคดีพุทธศาสนา และมีทั้งร้อยแก้วและคาถาคือร้อยกรอง เป็นที่น่าสังเกตว่าคาถาที่ ปรากฏในนิทานชาดกในมหาวัสตุนั้น มีอายุเก่ากว่าร้อยแก้ว²

แม้ว่าลักษณะและองค์ประกอบของนิทานชาดกในมหาวัสตุ จะเหมือนนิทานชาดกในคัมภีร์อรรถกถาชาดกทุกอย่าง คือส่วนที่เป็นปัจจุบันวัตถุ คำนิตาน และการแสดงการ

¹ ในบาลี, หากเป็นนิทานชาดก มักใช้ว่า "อดีตเต" และหากเพื่อแสดงธรรมให้กระจ่าง ก็ขึ้นต้นว่า "ภูตปุรณ" คือเรื่องเคยมีมาแล้ว.

² Nariman, Literary History of Sanskrit Buddhism, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1972), p. 18.

กลับชาติ แต่จะกล่าวว่านิทานชาคกในมหาวัดศุค่าเนนเรื่องอย่างนิทานชาคกในอรรถถก
 ชาคก ย่อมผิดข้อเท็จจริง ทั้งนี้โดยอายุของมหาวัดศุคุนั้น เก่ากว่าคัมภีร์อรรถถกชาคก¹
 นอกจากนี้โดยรูปของนิทานชาคกในมหาวัดศุคก็มีเค้าโครง และเนื้อความคึกตอกกันอย่าง
 สมบูรณ์ตามลักษณะของนิทานชาคกทุกประการ ต่างจากนิทานในอรรถถกชาคก ที่นำตัว
 คถาของนิทานชาคกมาเพียงเก็บข้อความปรารภเรื่อง รายละเอียดของเรื่อง เพื่อให้มี
 เนื้อความสมบูรณ์ เข้าใจได้ และการแสดงการกลับชาติในภายหลัง

จริงอยแม่วานิทานชาคกในมหาวัดศุคจะมีเนื้อความตรง หรือคล้ายกับนิทานชาคก
 ของบาลี แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่านิทานชาคกในมหาวัดศุค เรียบเรียงตามเนื้อความตาม
 นิทานชาคกบาลี นิทานชาคกบาลีซึ่งมีเฉพาะตัวคถานั้น น่าจะเป็นเพียงเค้าที่นิทาน-
 ชาคกในมหาวัดศุคนำมาผูกเป็นเรื่องให้สมบูรณ์ และอาจกล่าวได้ว่านิทานชาคกในมหาวัดศุค
 นั้นเองที่ทำให้นิทานชาคกบาลีมีเนื้อความสมบูรณ์ตามลักษณะของนิทานชาคก และถึงแม่วา
 เนื้อความของภาษารอยแควกับคถาของนิทานชาคกในมหาวัดศุค จะมีอายุไม่เท่ากันถึงที่มี
 ผิดข้อดัง เกตไว้ ก็ยังเชื่อได้ว่าลักษณะรูปเรื่องของนิทานชาคกในมหาวัดศุค นั้น เป็นรูปแบบ
 ที่มหาวัดศุคสร้างขึ้นมาเองโดยแท้.

¹ พระพุทฺธโชษาจารย์ ไกรจนาคัมภีร์อรรถถกชาคกขึ้นในประเทศลังกา ในราว
 เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานได้ 1000 ปีล่วงไปแล้ว

ดู ฐานิสร์ ชาครัตพงษ์, "ความรู้เรื่องชาคก," อักษรสาร (พระนกร :
 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 31. (พิมพ์เนื่องในโอกาส
 งานสี่ศาสตราจารย์ 9 กันยายน 2515).

ผนวก ข.

อวทาน และ ทิพยาวทาน

1. อวทาน

อวทานเป็นชื่อเรียกเรื่องราวประเภทหนึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนา ที่แต่งเป็นภาษาสันสกฤต เรื่องราวประเภทนั้นได้แก่ ชีวประวัติ คำานาน ที่แสดงเรื่องราวของตัวเอกว่าใคร่กระทำกรรมอันยิ่งใหญ่ น่าสรรเสริญ และอวทานนี้จัดเป็นคัมภีร์ของฝ่ายหินยาน อี.เจ. โทมัส (E.J. Thomas) ได้แสดงความเห็นว่า อวทานเป็นรูปแบบที่แต่งขึ้นตามแนวคิดของนิกายสรวาสตีวาหิน¹ ทั้งนี้เพราะเรื่องในอวทานแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นมนุษย์สามัญ ผู้มีความกตัญญูต่อมนุษย์ธรรมดา ตลอดจนบุคคลที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสั่งสอน ซึ่งได้แก่ภิกษุและบุคคลทั้งหลายก็เป็นมนุษย์โดยธรรมชาติ ลักษณะของพระโพธิสัตว์อย่างที่มีอยู่มากมายในคัมภีร์ของมหายานนั้น ไม่ปรากฏในอวทานโดยสิ้นเชิง แม้แต่ความคิดที่แพร่หลายของมหายานที่เกี่ยวกับการอุทิศตนของพระโพธิสัตว์ เพื่อการดับทุกข์ของผู้อื่นก็ไม่มีปรากฏในเรื่อง ทั้ง ๆ ที่พระพุทธรูปเจ้าเองซึ่งโดยความเชื่อก็เป็นบุคคลที่สืบเนื่องมาจากพระโพธิสัตว์ อันเป็นแนวคิดของมหายานโดยแท้²

เนื้อความในอวทานเป็นประเภทชีวประวัติ คำานาน โดยกล่าวถึงเรื่องราวของบุคคลว่าใคร่กระทำสิ่งอันยิ่งใหญ่ น่าสรรเสริญ รวมทั้งเรื่องของพระโพธิสัตว์ที่ยกมา

¹ E.J. Thomas, History of Buddhist Thought (London : Routledge & Kegan Paul, 1953) p. 277.

² อุดมคติเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ ของฝ่ายหินยานกับมหายานนั้นต่างกัน กล่าวคือการกระทำของพระโพธิสัตว์ฝ่ายหินยานเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นคือนิพพาน ส่วนของฝ่ายมหายานเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ของผู้อื่น และปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์ ในทุก ๆ ชาติ เพื่อจุดประสงค์ดังกล่าว ฉะนั้นนิทานในอรรถกถาชาดก ที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นมนุษย์ สัตว์ เทวดา หรืออื่น ๆ ครั้งแล้วครั้งเล่า ตลอดจนการแสดงความกตัญญูที่มีปรากฏในตอนท้ายของนิทานชาดกทั้งหลายนั้น อาจเชื่อได้ว่าน่าจะเป็นแนวคิดของฝ่ายมหายาน.

กล่าวเพื่อแสดงให้เห็นความคิดเกี่ยวกับกฎแห่งกรรม โดยสังสอนให้เห็นผลของการกระทำที่เกี่ยวข้องเนื่องกันอย่างใกล้ชิดระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต กล่าวโดยสรุปก็คือ แสดงผลของกรรมดีและกรรมชั่ว ทั้งนี้เชื่อว่าเรื่องราวแต่ละเรื่องนั้น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงนำมาตรัสเทศนา และในบางโอกาสก็อาจแสดงโดยสาวกที่สำคัญ

อวทานมีจำนวนมากมาย แต่ละเรื่องมีเนื้อความไม่สอดคล้องกันทั้งนี้เนื่องจากมีที่มาต่างกัน และเข้าใจว่าเรื่องเหล่านี้เดิมคงอยู่กระจัดกระจายในที่ต่าง ๆ และต่อมาได้มีการรวบรวมแบ่งเป็นกลุ่มตามลักษณะและประเภทของเรื่อง บรรดาเรื่องอวทานที่รวบรวมไว้ที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายมีหลายเรื่อง เช่น อวทาน ศตกะ,¹ ทิพยาวทาน, อวทาน กัลปตคา, อโศกาวทาน² ฯลฯ นอกจากนี้ยังถือว่า ลลิตวิสตร³ และชาคกมาลา⁴ ของอารยสุม เป็นอวทานควาย สำหรับชาคกมาลาที่มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า โพรสิศควาวทานมาลา

1 เป็นอวทานที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาอวทานทั้งหลาย มี 100 เรื่องแบ่งออกเป็น 10 บท ๆ ละ 10 เรื่อง เรื่องในแต่ละบทมีเพียงแก่นเรื่องเดียว เนื้อความกล่าวถึงบุคคลระดับต่าง ๆ เช่น กษัตริย์ พอลา เด็กหญิง ฯลฯ ว่าจะใดเป็น "พุทธ" ทั้งนี้เป็นไปโดยพุทธทำนาย J.S. Speyer สรุปว่าปีที่รวบรวม น่าจะอยู่ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 1-2.

2 เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงพระราชาประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จนกระทั่งถึงการเผยแพรพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ รวมทั้งกล่าวถึงบุคคลอื่น ๆ อันเป็นบุคคลสำคัญในพุทธศาสนา อวทานเรื่องนี้มี 11 บท.

3 เป็นพุทธประวัติที่แสดงให้พระพุทธเจ้ามีสภาวะเหนือธรรมชาติ วินเทอร์นิทซ์ ตั้งข้อสังเกตว่า น่าจะเป็นการแต่งขยายพุทธประวัติแบบหินยานของนิกายสุรวาสติวาทินใหม่ลักษณะเป็นมหายาน กล่าวหาแต่งในราวระหว่าง ค.ศ. 200-600 ไมปรากฏหลักฐานว่าใครแต่ง แต่ชวนให้คิดว่าน่าจะเรียบเรียงแต่งขึ้นโดยคณะบุคคล เพราะใช้ภาษาและเชิงประพันธ์ไม่เสมอกัน ลลิตวิสตร มีแปลเป็นภาษาไทยสมบูรณ์ครบถ้วน โดยศาสตราจารย์ แสง มนวิตร.

4 เป็นเรื่องชาคกสันสกฤต ที่มีเค้าโครงแบบเช่นชาคกทั่วไป มีทั้งหมด 34 เรื่อง มีฉบับแปลเป็นภาษาไทย โดยหลวงรัฐฎการโกศล.

2. ทิพยาวทาน (ทิวยาวทาน)¹

คัมภีร์ทิพยาวทานเป็นประมวลนิทานต่าง ๆ ในพุทธศาสนาภาษาสันสกฤต ของนิกายสรวาสติวาทิน นับเป็นคัมภีร์อวทานที่เก่าแก่องมาจากคัมภีร์อวทาน-ศตกะ ในบรรดาคัมภีร์อวทานทั้งหลาย²

โดยที่ต้นเรื่องเดิมของอวทานเรื่องต่าง ๆ ในคัมภีร์เล่มนี้ มาจากที่หลายแห่ง จึงทำให้ไม่สามารถระบุลงไปให้แน่นอนว่าคัมภีร์ทิพยาวทานจัดเป็นคัมภีร์ของฝ่ายหินยานหรือมหายาน มีนักปราชญ์ทางวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตหลายท่านได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ เช่น วินเทอร์นิทซ์ (Winternitz) กล่าวว่า แม้นเนื้อเรื่องจะกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ แต่แนวคิดเป็นของฝ่ายหินยาน³ เจ.เอ็น.ฟาร์เควอร์ (J.N. Farquhar) ใ้ข้ออ้างว่า ข้อความในคัมภีร์ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นคัมภีร์ของฝ่ายมหายานที่มีคนเล่ามาจากนิกายสรวาสติวาทินของฝ่ายหินยาน⁴ ส่วนทร หายัล (Har Dayal) จัดให้เป็นคัมภีร์ของฝ่ายหินยาน⁵

¹ เป็นชื่อที่ Burnouf เรียกเป็นครั้งแรก.

E.B. Cowell and R. A. Neil, "Preface," Divyāvadāna (London: Cambridge, 1866), p. V.

² J.K. Nariman, Literary History of Sanskrit Buddhism (Delhi : Motilal Banarsidass, 1972), p.53.

³ M. Winternitz, History of Indian Literature (Calcutta : The University of Calcutta, 1933), p. 279.

⁴ J.N. Farquhar, An Outline of the Religious Literature of India (London : Oxford University Press, 1920), p. 108.

⁵ Har Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature (Delhi : Motilal Banarsidass, 1970), p. 383.

เมื่อประมวลความเห็นของนักปราชญ์ต่าง ๆ ดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่าโดยลักษณะของเรื่องจัดเป็นคัมภีร์ของฝ่ายหินยาน แต่เนื้อความพรรณนาตามลักษณะของมหายาน

อายุของคัมภีร์เล่มนี้ก็ไม่อาจกำหนดลงไปให้แน่นอนได้เช่นกัน เอ็ม. วินเทอร์นิทซ์ แสดงความเห็นไว้ เนื่องจากเนื้อความในคัมภีร์เล่มนี้ไม่กลมกลืนกัน แสดงว่าแต่ละส่วนไม่ได้แต่งในคราวเดียวกัน และมีข้อความบางตอนที่อาจจะบุลงไปได้ว่าแต่งก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 3¹

อนึ่ง ตามหลักฐานที่ได้มีการแปลอวทานบางเรื่องในคัมภีร์ทิพยวาทาน² เป็นภาษาจีนเมื่อ ค.ศ. 265³ (พ.ศ. 808) และมีข้อความที่กล่าวถึงพระเจ้าปุษยมิตรแห่งราชวงศ์ซ่งคะ⁴ รวมทั้งการกล่าวถึงชื่อทินาร อย่างบ่อยครั้ง ทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะแต่งในราวคริสต์ศตวรรษที่ 3 และไม่ควรง่อนหน้านั้น⁵

พี.แอล. ไวทยะ (P.L. Vaidya) กล่าวว่าการรวบรวมคัมภีร์ทิพยวาทานน่าจะเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกประมาณระหว่าง ค.ศ. 200–350 (พ.ศ. 743–893) และ

¹ Winternitz, op.cit., p. 285.

² ไก่แก่วรรณสารุทลกรุณาวทาน.

³ Nariman, op.cit., p. 55.

⁴ ราว 178 ปีก่อนคริสตกาล.

⁵ Nariman, loc.cit.,

เป็นเล่มสมบูรณ์หลังคริสต์ศตวรรษที่ 4¹ ส่วน หร ทายด์ แสดงความเข้าใจว่าคัมภีร์เล่มนี้จะเรียบเรียงเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 6²

2.1 เรื่องและที่มาของเรื่องในคัมภีร์ทิพยาวทาน

เรื่องในคัมภีร์ทิพยาวทานมีทั้งหมด 38 เรื่อง มีผู้ให้ความเห็นว่า คัมภีร์ทิพยาวทาน ที่มีเรื่องเท่าที่ปรากฏอยู่ตามฉบับพิมพ์³ นั้น ยังไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นฉบับสมบูรณ์ น่าจะมีหลงเหลืออยู่ในที่แห่งหนึ่งแห่งใดอีก⁴

เนื้อหาของเรื่องในคัมภีร์ทิพยาวทานนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องที่พรรณนาถึงการกระทำที่ควรแก่การสรรเสริญของบุคคลต่าง ๆ เพียงอย่างเดียว บางเรื่องเป็นส่วนหนึ่งของพระสูตรโบราณของฝ่ายมหายาน⁵ ซึ่งกล่าวถึงการแสดงพุทธปาฏิหาริย์ ณ กรุงศราวาสตี (สาวัตถี)⁶ และการแสดงพระธรรมเทศนา⁷

¹ P.L. Vaidya, "Introduction," Divyavadana (Mithila : The Mithila Institute, 1959), p. XI.

² Har Dayal, loc.cit.

³ คัมภีร์ทิพยาวทานได้รับการรวบรวม และตีพิมพ์เป็นภาษาสันสกฤต ตามต้นฉบับเดิม 2 ครั้ง คือ ค.ศ.1886 เคาเวล และ นีล ไกรรวบรวมจัดพิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน และในปี ค.ศ.1959 ดร. พี.แอล. ไวทยะ ได้จัดพิมพ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่งด้วยตัวอักษรเทวนาครี.

⁴ Vaidya, op.cit., p. IX.

⁵ Ibid, p.X.

ไคแก่เรื่อง ปราติหารยสูตร และ ทานาธิการมหายานสูตร.

⁶ ไคแก่เรื่อง ปราติหารยสูตร.

⁷ ไคแก่เรื่อง ทานาธิการมหายานสูตร.

มีบางเรื่องที่มีเนื้อเรื่องเดียวกัน¹ บางเรื่องก็กล่าวถึงเรื่องราวของบุคคล 2 คน ที่อาจแยกเป็น 2 เรื่องได้² และมีหลายเรื่องก็กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระราชประวัติของพระเจ้าอโศก³ นอกจากนั้นก็เป็นเรื่องที่กล่าวถึงประวัติของบุคคลในระดับต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

บรรดาอวทานในคัมภีร์ทิพย์าวทานทั้ง 38 เรื่องนั้น ปรากฏว่าเนื้อความได้มาจากแหล่งต่าง ๆ มีอยู่หลายเรื่องที่ได้เนื้อความมาจากวินัยวัสดุ⁴ ของนิกายมุลสรวาสตีวาทีน บางเรื่องได้มาจากคัมภีร์กัลปนามตตติกา⁵ และบางเรื่องมีเค้าความอยู่ในสูตราลังการของอัสวีโฆษ นอกจากนี้มีบางเรื่องมีเค้าความมาจากที่หลายแห่ง เช่น เรื่องมานุชากาวทาน ส่วนหนึ่งได้เค้าความจากวินัยปิฎก และอีกส่วนหนึ่งได้มาจากคัมภีร์มาชยมาคม⁶ และเรื่องมหาสุทรศุน ก็มีที่มาจากคัมภีร์ทีรชากม⁷ และเรื่องอื่น ๆ เป็นต้น

1 ไค้แก่เรื่อง สมุขรนิค, นาคกุมาร.

2 ไค้แก่เรื่อง อินทร-พราหมณ เป็นเรื่องของ อินทรกับพราหมณชื่อโศโตยิกามา และเรื่อง ปามศุปรทาน ซึ่งอาจแยกเป็นเรื่องของ อุคคูปต์ และ อโศก.

3 ไค้แก่เรื่อง ปามศุปรทาน, กุนาล, วิคโศก; และอโศก.

4 คือคัมภีร์วินัยปิฎกของนิกายมุลสรวาสตีวาทีน

Huber พบว่า ในจำนวนอวทาน 38 เรื่องมีถึง 18 เรื่อง ที่ได้มาจากวินัยวัสดุ.

5 บางที่เรียกว่า กัลปนาลมุกตติกา ก็มี และ สูตราลังกา ก็มี เป็นประมวลนิทานทั้งที่เป็นรอยแหวและรอยกรอง ที่แสดงให้เห็นความเชื่อของพุทธศาสนิกชน และมีหลายทานลงความเห็นว่า เป็นผลงานของ กุมารลาต ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นของ อัสวีโฆษ.

6-7 นิกายสรวาสตีวาทีน มีการแบ่งคัมภีร์เป็น "อาคม" ซึ่งตรงกับ "นิกาย" ในบาลี มาชยมาคม ทีรชากม จึงเปรียบไค้กับ มัชฌิมนิกาย และทีฆนิกาย คัมภีร์เหล่านี้มีใจความแตกต่างจากที่เป็นบาลีไปบ้าง แต่เหมือนกันเป็นส่วนมาก.

ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าบรรดาอวทานที่มีในคัมภีร์ทิพยาวทานนั้น มิใช่เป็น เรื่องที่แต่งขึ้นเอง เป็นคัมภีร์ที่เกิดขึ้นจากการรวบรวม และต้นเค้าของเรื่องอวทาน ทั้งหลายที่มีอยู่ในคัมภีร์เล่มนี้ ก็มีไคมาจากวินัยปิฎกเพียงแห่งเดียวแต่มีที่มาจากพระสูตร บาง เรื่องต่าง ๆ ในคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาสันสกฤตอื่น ๆ ด้วย

2.2 การแพร่หลายของคัมภีร์ทิพยาวทาน

หลังจากที่ไครวบรวมคัมภีร์ทิพยาวทานขึ้นแล้ว เข้าใจว่าน่าจะได้แพร่หลายไปยังถิ่นต่าง ๆ ด้วยปรากฏว่าไคมีการแปลอวทานเรื่องหนึ่งในคัมภีร์เล่มนี้ คือเรื่อง ศาตรุทธกรรมาวทาน เป็นภาษาจีน เมื่อ ค.ศ. 265 (พ.ศ. 808) ¹ การแปลครั้งนี้จึง กระทำขึ้นก่อนที่จะเรียบเรียงคัมภีร์ทิพยาวทานไคเสร็จสมบูรณ์ และเข้าใจว่าน่าจะเป็นผลทำให้ไคมีการแปลอวทานเรื่องอื่น ๆ ในคัมภีร์เล่มนี้อีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากไคมีการแปลคัมภีร์พุทธศาสนาทั้งที่เป็นพระไตรปิฎก และเรื่องอื่น ๆ เป็นจำนวนมากมายถึง 1662 เล่ม ² คาดว่าในจำนวนนี้อาจจะมีคัมภีร์ทิพยาวทานรวมอยู่ด้วย ³

¹ Nariman, *op.cit.*, p. 55.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย (ผู้แปล), พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2500 ปีที่ล่วงแล้ว (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2503), เล่ม 1, หน้า 263.

³ หากเชื่อว่าการแปลคัมภีร์ทิพยาวทานเป็นภาษาจีน ผู้ที่แปลคือจางเป็นทวนยวน-ฉาง (พ.ศ. 602-664) สมณจีนแห่งเมืองโลงยาง เพราะปรากฏว่าทานไคแปลคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาสันสกฤต เป็นภาษาจีนเป็นจำนวนมากมาย ในจำนวนนี้เป็นคัมภีร์ของนิกายสรวาสตีวาทิน จำนวน 67 เล่ม.

ดู พุทธศาสนประวัติ ระหว่าง 2500 ปี ที่ล่วงแล้ว, เล่ม 2, หน้า 135.

นอกจากภาษาจีนแล้วก็ได้มีการแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นด้วย เพราะมีหลักฐานกล่าวอ้างไว้ว่า ได้มีการแปลคัมภีร์ทิพยาวทานเป็นภาษาจีนและญี่ปุ่น เช่นเดียวกับคัมภีร์อวทานศตกะ และอวทานเรื่องอื่น ๆ เช่น อโศกาวทาน โดยแปลควบคู่ไปกับคัมภีร์ของมหายาน¹ ส่วนที่จะแปลอวทานเรื่องใดบ้างนั้นไม่มีหลักฐานยืนยัน

ส่วนประเทศทิเบตนั้น คัมภีร์ทิพยาวทานน่าจะได้แพร่หลายเข้าไป และได้แปลเป็นภาษาทิเบตด้วยโดยไม่คงสงสัย เพราะปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินของทิเบตหลายพระองค์ นับตั้งแต่พระเจ้าของชานชามโป² เป็นต้นมา ทรงเลื่อมใสพุทธศาสนาและส่งเสริมให้นักปราชญ์ชาวทิเบตไปศึกษาภาษาอินเดีย³ แล้วโปรดให้แปลคัมภีร์พุทธศาสนา สันสกฤตเป็นภาษาทิเบตเป็นจำนวนมาก⁴

คัมภีร์ทิพยาวทานคงจะแพร่หลายไปยังประเทศและชนชาติอื่น ๆ นอกจากประเทศที่กล่าวแล้ว เพราะตามหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ อินเดียได้เผยแผ่ลัทธิศาสนา วัฒนธรรม และศิลปะต่าง ๆ ของตนไปยังประเทศและชนชาติต่างๆ ที่อยู่ถัดอินเดียมาทางตะวันออก ซึ่งได้แก่ดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ลังกา พม่า อินเดียจีน มลายู ไทย เขมร ฯลฯ เป็นต้น ฉะนั้นจึงไม่น่าสงสัยว่าคัมภีร์ทิพยาวทานซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนา จะไม่แพร่หลายไปยังดินแดนต่าง ๆ เหล่านี้บ้างไม่มากนัก แม้จะเพียงส่วนหนึ่งของคัมภีร์ ก็ตาม

¹ W.G. Weeraratne, "Avadāna," Encyclopaedia of Buddhism, edited by G.P. Malalasekera, Vol. II (1967), p. 315.

² ค.ศ. 617-698 .

³ ประมาณปี ค.ศ. 632.

⁴ ุบายละเอียดในหนังสือ พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2500 ปีที่ล่วงแล้ว, เล่ม 1, หน้า 148-165.

อนึ่ง คัมภีร์พิชยาวทาน ได้รับการรวบรวม และตีพิมพ์เป็นภาษาสันสกฤตตามต้นฉบับเดิม 2 ครั้งคือ ในปี ค.ศ.1886 อี.บี. เคาเวล (E.B. Cowell) และอาร์.เอ. นีล (R.A. Neil) ได้รวบรวมจัดพิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน และในปี ค.ศ. 1959 พี.แอล. ไวทยา (P.L. Vaidya) ได้จัดพิมพ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ด้วยตัวอักษรเทวนาครี ในการพิมพ์ทั้งสองครั้ง มีจำนวนและชื่อเรื่องตรงกัน.

ประวัติการศึกษา

ชื่อ

นายวินัย ภูระหงษ์

วุฒิการศึกษา

อักษรศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2504

ประกาศนียบัตรชั้นสูงวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2513

สถานที่ทำงาน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พลศึกษา

